

Çeviriler:

GRITTI LUDOVICUS'UN MACAR VALİLİĞİ (1531-1534)

Yazan: GÁBOR BARTA

Çeviren: VURAL YILDIRIM*

Viyanalı araştırmacı Heinrich Kretschmayr'ın "Gritti Lajos" adlı yapıtı Magyar Történeti Életrajzok (Macar Tarihsel Yaşamöyküleri) dizisinde 1901 yılında (XVII/1) yayımlandı. Gyula Schröder "Yayıncının Sonsözü"nde bu kitabın yazılmasının yabancı bir yazara verilmesinin gerekçelerini tanıtırken bu yanıtla birlikte ortaya çıkan ana soruna da yönelmek zorunluluğunu duyumsadı. "Önyargısız eleştirmen Macar koşullarının çiziminde ondan (yani Kretschmayr'dan - G.B.) yeni bir şey bekleyemeyeceğimizi doğal karşılayacaktır; hatta her tarih yazarının hizmetine amade olan verilerin tümüyle kullanımını bile bekleyemeyiz; bunlar bir yabancıya bir Macar tarihçiye olduğu ölçüde doğrudan seslenmezler." Ama kitabın yayımlanmasının ileride Macar araştırmacılarının da onun kahramanına dikkatini çekeceği ve onların yapıtın yanlışlarını düzelterek dönemin olaylarının ilerde daha iyi anlaşılmasına yardım edeceği umudu salt iyi niyetli bir arzu olarak kalmıştır. Mohaç sonrası yıllarla ilgili olarak zaten yeterince üvey evlat konumunda olan tarihsel literatürümüz Venedik Doğu Andrea Gritti'nin İstanbullu mücevher tüccarına-bankerine dönüşen yasadışı oğlunun yurdu-muzun tarihinde baştan sona oynadığı tuhaf epizodla pek ilgilenmemiştir. İgnác Acsády, Gyula Szekfű, László Bárdossy, bu kargaşa dolu dönemin olaylarını, Schönherr'de de eksik kalan yurt içi kaynaklardan bir şeyler kullanmayı denemeksizin, Kretschmayr'dan önce de yazılmış olan şu yargıyı, Gritti'nin yükselmesi Kral János Szapolyai'nin acizliğinin, yönetim konusundaki elverişsizliğinin işareti ve sonucudur, ölümü ise yabancı bir serüvenciden iktidarlarını kıskanan Macar soylularının aldığı öcün bir sonucudur doğrultusundaki yargıyı neredeyse hiç değiştirmeksizin aktardılar¹. İki

* Çeviren: Dr. Vural Yıldırım, Ludovicus Gritti magyar kormányzósága (1531-1534), Történelmi Szemle XIV (1971) s. 289-319]

¹ Acsády Ignác: Magyarország három részre oszlásának története, 1526-1608 (Magyar Nemzet Története V.), Bpest, 1897 (bundan böyle: Acsády), 81-, 88., 103 ve devamına bkz.: Szekfű Gyula a Hóman-Szekfű-diamond Magyar Történet III. cildinde (Bpest) 1938 '3'), 29 ve deva-

ciltlik "Magyarország története"den de bundan daha fazla bilgi edinemiyoruz².

Araştırmalarımız sırasında Venedikliye ilişkin, bugüne dek bilinmeyen pek çok veriyle karşılaştık ve bunları artık bilinenlerle karşılaştırınca Kretschmayr tarafından yapılan ve günümüze dek 70 yıl boyunca süregelen taslak resmi düzeltmek doğrultusunda belli bir ölçüde katkıda bulunabileceğimizi düşündük. Aşağıdaki çalışma özellikle de bu verilerin doğası gereği en başta Gritti'nin yurt içindeki çalışmalarıyla ilgilenmeyi arzulamaktadır; öncüllerinden daha çok şey bilmediği yaşamının öteki öğeleriyle yalnızca olayları anlamak için gerektiği ölçüde ilgilenecektir³.

*

Alajos ya da Luigi Gritti'nin Macaristan'la ilgili ilk ve asıl çalışmaları ülkeden yavaş yavaş sürülen Kral János'un Leh soylusu Laski Jeromos'u yardım istemek üzere sultana gönderdiği 1528'e rastlar⁴. Bu tarihte İstanbul'daki görüşmelerde doç-oğlu Venedik elçisiyle aynı düşünceyi paylaşarak sultanın Macar kralını dostluğuna kabul etmesi konusunda çaba gösterdi ve bu çabaları başarıyla da taçlandı⁵. Araya girmeye kalkışmasının nedeni olasılıkla eğer anlaşacak olurlarsa bunun her iki taraf için de avantajlı olacağını anlamış olmasıdır ve iyi bir işi bağlamak aracıya da yarar getirecektir. Bu iş için gerekli bilgileri bu konuyla çok ilgilenen Venedik temsilcilerinin verdiği neredeyse kesindir. Ancak başarıda Gritti'nin kişisel payının ne ölçüde olduğunu söylemek bugün artık güçtür. Laski'nin, o olmasaydı an-

mi, bkz.; *árdossy László*: Magyar politika a mohácsi vész után. Bpest 1943 (bundan böyle: *Bárdossy*), 94. ve devamı. Ayrıca 158. s.

² *Magyarország Története I.*, Bpest 1967, 165. s. ve devamı. Bu sav *Nemeskürty István*'ın: *Ez történt Mohács után* adlı (Bpest, 1968 '2'), (bundan böyle: *Nemeskürty*) popüler çalışmasında (171. s. ve devamına bkz.) daha keskindir. Gritti'nin kişiliğiyle şu sıralar Kardos Tibor da ilgilenmektedir, ama ulaştığı sonuçlar henüz yayınlanmamıştır.

³ Aşağıda okuyacağınız inceleme Ortaçağ Macar Devletinin 1526-42 arasındaki parçalanması konusunda hazırlanmakta olan, ilk biçimiyle MTA'nın (Macar Bilimler Akademisi) Tarih Bilimleri Enstitüsü'nde 1971 Şubatında tartışılan büyük çalışmanın, yayına aktarılması sırasında yapılması istenen değişiklikleri içeren bir bölümdür. Başlıkta Gritti'nin adını Latince biçimiyle vermiş olmamın nedeni bu adın çağdaşlarının yazılarında bile pek çok biçimde, kimi zaman Aloise, Luigi, Alvise, kimi zaman da Lodovico biçiminde yer almasıdır. Buna karşılık vali olarak her zaman Ludovicus Gritti imzasını kullanmıştır.

⁴ Türklerin ittifakını arayış sorunuyla yazmakta olduğum makalede ayrıntılı olarak ilgilieniyorum.

⁵ *Kretschmayr Henrik*: Gritti Lajos, 1480-1534. Bpest, 1901 (bundan böyle: *Kretschmayr*) 16-21. s. ; *Szalay László*: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században, Pest, 1861, 93-125. s. ; *Bárdossy*, 67. s. ve devamı.

laşmanın ortaya çıkamayacağı doğrultusundaki savında epey bir abartma vardır, ama anlaşma onun yardımı olmasaydı Macarlar açısından çok daha kötü bir biçimde kaleme alınırdı; bu kesin gibi görünüyor. Her ne ise bundan böyle Kral János'un gözünde geniş nüfuzu olan iyiliksever biri olarak görünmeye başlandı; Babiali'de ise Habsburglara karşı sürdürülen savaşım da Hıristiyan bir prensin ittifakının sağlanmasına yardımcı olmasıyla göze çarpmıştı. Gritti'nin kendisi şimdilik her iki taraftan da başka bir yarar çıkarmayı umamazdı (gerçi Laski bir Macar piskoposluğunun gelirlerini ona vaat etmişti), ama olanaklar hiç de fena değildi: Bundan böyle Szapolyai'nin İstanbul'daki resmi temsilcisi o olmuştu⁶.

Bir sonraki dönemde savlandığına göre bankerin Macaristan'ın efendisi olmak istediği doğrultusunda inanılmayacak ölçüde tuhaf haberler doluşmaya başlamıştı - doğal olarak bu, dostu Sadrazam İbrahim sayesinde olacaktı⁷. Tüm bunlar pek az doğrudu: Bu sırada henüz İbrahim'in kendisi Macaristan üzerinde egemenlik kurmak için uğraşıyordu⁸. Bey Oğlu adı verilen Gritti 10 Mayıs 1529'da, sultanın ordusu Macaristan'a doğru yeniden yola çıktığı sırada bu girişimde, yalnızca ordunun iaişe işlerini üstlenmişti. Babasının büyük vaatlerde bulunarak evde kalmaya ikna etmeyi denediği doğrudur⁹, ama oğul, Macarlar üzerinde yeni yarattığı etkinin yararını görmeyi umuyordu - ve orduyu bir yerden bir yere aktarmaya dayanan ve o sıralarda da kazançlı olan bu işi pek de elinden kaçırmak istemiyordu. Kral János onun gelmesini bekledi¹⁰ ve neredeyse kesin olan bir bilgiye göre onun isteği üzerine adamlarına Türk ordusuna gereken her türlü yiyeceği sağlamalarını buyurdu¹¹. Sefer sırasında Gritti'nin kendisi gözlerimizin önüne ilk kez Buda'nın alınması sırasında çıkar: Kaleyı teslim etmek istemeyen Komutan Tamás Nádasdy Türklerin elinden kaçıp yanına gelen ve daha sonra da kralın yanına gidecek olan Gritti'nin yaşamını kurtarır; derken birkaç gün sonra 14 Eylül 1529'da János'un Macar tahtına oturtulması

⁶ *Kretschmayr*, 19. s. ve devamına bkz. ; Gritti bu görevi gerçekten yerine getirmiştir, örn. bkz. Kral János'un ona 16 Ağustos 1528'de yazdığı mektup, Budapesti Egyetemi Könyvtár, clyazması bölümü, Litterae et Epistulae Originales (Bundan böyle: EK LEO) N. 39.

⁷ *Kretschmayr*, 26. s.

⁸ Aynı yerde.

⁹ A.g.y. 27. s.

¹⁰ Bunu özellikle de Doç'a yazmıştır! Mektubun metni için bkz.: Eğri Érseki Lyceum Kütüphanesi (Günümüzde Egyházmegyeci Könyvtár olmuştur) Y IV./55. numarası ile kayıtlı Diplomatarium Regni Hungariae adlı kodeks (Bundan böyle: Eger DRH) 36. s. verso.

¹¹ *Kretschmayr*, 28. s. (8 Ağust. 1529) bu buyruğa göndermede bulunmaktadır.

töreninde sultanı temsil etmektedir; ve son olarak tacın geri verilmesine de katılır¹².

Becerikliliğinin ödülünü Türklerin Viyana'daki başarısızlığı bile engellememiştir. Daha Eylülün ortasında karşımıza *thesaurarius* ve *consiliarius regius* (kral hazinedarı ve danışmanı - ç.n.) olarak çıkar ve yine bu sırada Eğri piskoposluğu da ona verilir¹³. Bu sonuncu düzenleme besbelli Laski'nin verdiği sözün tutulmasıdır ve gerçekten de kral bunu bir ödül olarak vermiş olmalıdır; hazinedarlık görevi ise, bunu Venediklinin bildiği kesin olmakla birlikte, hiç de düpedüz yapılmış bir iyilik değildi. Szapolyai'nin ekonomik işlerini tahta çıktığından beri namusu konusunda zaman zaman kuşku uyandıran - öyle ki 1528'de efendisinin zindanında birkaç ay geçirmişti-, Usta Jakab Thornallyay yönetiyordu¹⁴. On yıllardan beri iflasa karşı savaşım veren hazineyi doldurmayı onun başardığını varsaymamız için hiçbir nedenimiz yoktur. János'un bu görevi becerikliliğiyle tanınmış maliyeci Gritti'ye vermesinin nedeni özellikle de bu olmalıdır ve Gritti de belli ki maliye işlerini düzenleyecek olursa kendisinin de büyük bir yarar elde edeceğini sanarak buna evet demiştir. Çalışmalarına kesinlikle bu ruha uygun olarak başladı: Adamları daha ekim ayında Kuzey Macaristan'daki maden kentlerinin denetimini krallık hazinesinin kiracısı olan Fuggerlerin dehşet dolu bakışları arasında ele almışlardı¹⁵. Ayrıca Erdel'i de dolaşmışlardı ve onunla birlikte önemli tuz ve maden yataklarını yavaş yavaş yeniden ele geçiren Szapolyai'nin birliklerinin arkasından da onlar geliyordu¹⁶.

Bu canlı başlangıç tabii ki kısa sürede ilk güçlükleri de yanı sıra getirdi; kolayca anlaşılacağı üzere özellikle de İtalya'nın en etkin olduğu yerde karşılaşmıştı bu güçlüklerle; maden ocakları alanında. Kral daha önceki yönetimin iki önemli şahsiyetini, Pál Artándy'yi ve Balázs Artándy'yi, János'un eski dostlarını (üstelik Balázs krallık muhafız alayının da komutanı idi "sentium curiae nostrae capiteneus") "comites terrae et salium Marama-

¹² Agy. 29. s. ve devamı.

¹³ Agy. 31. s. (Doğal olarak piskoposluk rütbesi değil, sağlanan gelir önemliydi!)

¹⁴ 1528'in ilk aylarında hapisteydi, bkz. A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága'nın Belge Kopyaları. II. (Óváry Lipót), Bpest 1894, N. 57; Acta Tomiciana X. N.69-71., tümü de 5 Şubat 1528 dolayına tarihlenmiş. ; 1528 yazından başlayarak yine çalışmaya başlar, bkz. Történelmi Tár 1893, 379. s. (7 Tem. 1528.; ve Országos Levéltár, Kallay cs. (ailesi) belgeliği (P 343) (Bundan böyle: OL. Kallay cs.), 21 Haz. 1529.

¹⁵ Götz Freiherr von Pölnitz: Anton Fugger I., Tübingen 1958 (Bundan böyle: Pölnitz), 173. s. ve 506/225. not.

¹⁶ Erdel konusunda - burada da kiracılar yine Fuggerler idi - aşağıya bkz.

rosiensium"u daha 28 Ocak 1530'dan önce kralın "propter varia et manga sua scelera"sını yakalattı¹⁷.

Ancak İstanbullu banker Babıali'den ve oradaki işlerinden aşırı ölçüde uzun bir süre uzak kalmaya cesaret edemedi; bu yüzden János'un buyruğuna seerek boyun eğip daha 1530 Ocağında Buda'dan yurduna doğru yola çıktı¹⁸. Ama artık bir kez ele geçirilmiş olanaklardan vazgeçmek istemiyordu; bu yüzden kendisinin yerine uygun bir vekil aradı. 28 Ocakta kral tarafından Eğri piskoposluğunun gelirlerini ve dolayısıyla da Máramaros'un tuz yataklarını yönetmekle Tamás Nádasdy görevlendirilir¹⁹. Nádasdy unvan olarak gerçi "administrator universum proventuum regalium"dur²⁰, ama Eğri işinin kendisi de bu memurluğun²¹ Venediklinin her alandaki vekaleti anlamına geldiğini apaçık göstermektedir. Gritti'nin seçimi anlaşılır bir şeydir; genç adam Ferdinand'ın yanında görkemli örgütçülüğüyle göze çarpmıştır; aynı zamanda da yeni hazinedara yaşamını borçluymuştu.

*

Venedikli İstanbul'daki evinde altı aydan uzun bir süre kaldı, ama sonunda Süleyman (Sultan) onu "orator Turcit" olarak Buda'ya yolladı²². Görevi kısmen geçen yılınkiyle uyuşuyordu: Artık bir bağlaşıklık olan Macar topraklarında gelecek yıl yapılması planlanan Türk (Osmanlı) seferinin işlerini hazırlaması gerekiyordu; öte yandan şimdi onu çevrilmesi gereken diplomatik işler de bekliyordu: Kral Ferdinand'ı -tam o sırada hazırlık aş-

¹⁷ Ártándylerin memurlukları için bkz. Országos Levéltár, Kamarai Archivum, Neoregestrata Acta (E 148) (Bundan böyle: OL NRA), 1773/17/3 (19 Tem. 1528); Székely belgeliği II. (Kolozsvár. 1872), N. 258. (22 Tem. 1529); ve OL Zichy cs. (=ailesi) Belgeliği (P707) (Bundan böyle: OL Zichy cs.), 4/1792 (8 Ara. 1529); Bir krallık belgesi onların 28 Ocak 1530'da artık hapiste olduğunu belirtmektedir: OL NRA 575/11.

¹⁸ *Kretschmayr*, 34. s.

¹⁹ Eğri üzerine: OL Kamarai Archivum, Acta Ecclesiastica ordinum et monialium (E 1519) (Bundan böyle: OL AE), 12/2 (28 Ocak 1530); Máramaros üzerine NRA 575/15 (28 Ocak 1530).

²⁰ Bir önceki nota bakınız. Thesaurarius diye -yanlış bir biçimde - çok seyrek olarak adlandırılır, örn. OL 1526 sonrası koleksiyonu, Nemzeti Múzeum Törzsanyag (R 224) (Bundan böyle: OL NMT), 1531 yılı "E", (13 Tem. 1530).

²¹ Bu deyim daha önce Thornallyai'nin hazinedarlığa atanmasında da görülmektedir: Georgius Pray: Epistolae Procerum Rengi Hungariae (Bundan böyle: Ep. Proc.) I., Posonii. 1806, N. 109. 1526 öncesinde de hazinedar vekiline bu ad veriliyordu (András Kubinyi'nin nazik aktarımına göre).

²² *Kretschmayr*, 37. s.

masında olan saldırıyı anlatarak - Macaristan'dan vazgeçmeye ikna etmekte bu iş²³.

İtalyan Buda'ya giderken²⁴ yolda Kral János'tan bir mektup aldı. 6 Ekim 1530 tarihli mesaj ondan yardım istiyordu, ama karşı taraftaki güçlerin saldırısı yüzünden değil de, onlara karşı yardım etmesi için çağrılan Szendrő (Semendre - ?) Beyi Mehmed'in atlı birliğinin çevreye verdiği korkunç zararlar yüzünden istiyordu; bu birlikler özellikle de Szapolyai'nin arazilerini mahvetmişlerdi²⁵. Öyle görünüyor ki hazinedarın gelmesini beklememişlerdi, en azından da böyle erken bir tarihte; çünkü hazinedar dört gün sonra, ayın 10'unda artık başkente ulaşmış ve hemen ertesi gün kaleme kendisi sarılmıştı: Ülkenin sınıf temsilcilerini, karşı çıkanları Türklerin korkunç bir biçimde öç alacaklarına göndermede bulunarak tehdit edip millet meclisini toplamaya davet etmişti²⁶. Ancak Gritti'nin bu sıradaki son hedefi Buda değildi: Birkaç gün sonra iki düşman kralın delegelerinin barış görüşmeleri yaptığı Poznań' a doğru yola çıktı²⁷. Belli ki Ferdinand'ı ikna etmek konusundaki buyruğa uymak için oraya gitmişti, ancak sonuç olarak ülkenin sınırını bile geçemedi: Barış görüşmelerinin hazırlıkları sırasında Ferdinand'ın 2 Ağustosta verdiği buyruk üzerine Roggendorf'un orduları yeniden ülkenin János'a ait bölgesine saldırdı, hatta bu sırada artık Esterگون'u kuşatmışlardı²⁸. Gritti'nin onların önünden kaçıp başkente dönmesi gerekmişti ve Alman topları 31 Ekimde artık krallık kalesinin surlarını dövmeye başladığı için o kendisi de kuşatma sırasında orada sıkışıp kalmıştı²⁹. Tüccarın korkak insanlardan olmadığı şimdi ortaya çıkmıştı: Buda'da bulunan Türk askerlerinin başına geçerek savunmaya yiğitçe katıldı. Szigetvar eteklerinden kaleye gizli yollardan gelen Tamás Nádasdy'nin 200 atlısının yardımı ve muhafızların kahramanlıklarının yanı sıra yine János'un yardıma çağırdığı Mehmed Bey'in yaklaşması üzerine kuşatmacıların elli gün boş

²³ Gritti'nin kendisi bu göreve ancak daha sonraları göndermede bulunur (Acta Tomi-ciana XII. Cracoviae. 1906, N. 418 (23 Aralık 1530), ama Türklerin gerçekten de silahlandığı konusunda da kanıt vardır: Aynı yer. N. 293. (Leh elçisinin İstanbul raporu, Eylül 1530).

²⁴ 22 Eylül 1530'da Ni'te idi: Kretschmayr, 34/1 ve 37/2. not.

²⁵ Eger DRH 19. s. verso ü Ep. Proc. I. N. 359.

²⁶ Magyar Országgyűlési Emlékek I. (Fraknoi Vilmos). Bpest. 1874 (Bundan böyle: MOE I) 257. s. yanlışlıkla 5 Ekim 1536'ya tarihlenmiştir. Mektuba göre Gritti Buda'ya önceki gün, yani 10'unda gelmiştir.

²⁷ Poznań görüşmeleriyle ilgili olarak yazmakta olduğum yazıtta bu konuyla ayrıntılı olarak ilgileniyorum.

²⁸ Acsády, 86. s.

²⁹ Aynı yer ve Kretschmayr, 38. s.

yere çabaladıktan sonra bir sonuç alamadan başkentin eteklerinden çekilmelerinde onun da payı olmuştur³⁰.

Savaşın gürültüsü daha yeni geçip gitmişti ki kral başarılı bir savunma yapmış olan kentte bir toplantı düzenledi; bunun bir millet meclisi olmasını düşünmüştü gerçi (Ülkenin halkını Gritti ile birlikte çağırarak kuşatma yüzünden yapılamayanın yerine), ama buna katılanların büyük çoğunluğu yalnızca kaleyi savunanlar arasından çıkmıştı³¹. Yine de bu tuhaf diyet meclisinin János'un millet meclisleri içinde belki de en önemlisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Gücünü kötüye kullanmakla ilgili davaların alımlandığı üzere yeniden düzenlenmesinin dışında yine şu sonuçlara ulaşıldığı konusunda bilgi sahibiyiz: Ülkeden her türlü büyükbaş hayvanın, en başta da sığırın çıkarılması yasaklandı, kullanımda yalnızca hangi paraların kalabileceğine bir karar verildi; *serflerin 1514'te ellerinden alınmış olan taşınma hakkı geri verildi*; sonunda da *Gritti'nin ülkenin gubernator'luğuna, yani valiliğe atanması kabul edildi*³².

Ekonomik karakterdeki iki uygulamanın kendisi de zaten Gritti'nin thesaurarius olarak yetkisi dahilindeydi, koşullar ise, her ikisinin de onun arzusuyla ortaya çıkan önerinin onaylanmış olduğunu kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde göstermektedir. Çünkü her ne denli sığır ihracının yasaklanması ancak János'un zamanında 1526'dan beri denenmiş olsa da³³ gerekçesine bakılacak olursa boyunduruk-gücünün ve et stokunun azalması yüzünden şimdi gerekli olmuştu; İtalyan'ın Türk ordusu için yiyecek yedeklemek zorunda olmasını da düşünmek zorundayız. Paralar konusunda ise yeni yasa Mohaç öncesinin iyi paralarının, yani Ferdinand'ın Körmöc altınlarının ve János'un 1526-27'de piyasaya sürdüğü paraların yanı sıra yalnızca *üzerinde Gritti'nin arması bulunan ve Buda'da kesilmiş olan paraların* kullanımını zorunlu kılıyordu³⁴.

³⁰ Aynı yerde: karşı. *Ioannes Zermegh: rerum gestarum inter Ferdinandum et Iohannem, Hungariae reges*, in: (*Schwandtner*) *Scriptores rerum Hungaricarum II. Vindobona. 1746* (Bundan böyle: *Zermegh*), 402. s. ; ve OL NMT, 1530 yılı "Hatos cs." (=ailesi) (21 Aralık 1530).

³¹ Kaleyi savunanların ad listesi ile (Történelmi Tár 1888, 799. s.), ve Gritti'nin iktidara getirilmesini onaylayan yazının imzacıları ile karşılaştırınız (*Kretschmayr*, 42. s.).

³² Gritti'nin atanması ile ilgili olarak aşağıdaki bilgilere bkz., ötekilerle ilgili olarak OL Kubinyi cs. Kóvár Belgeği (P 443), 14 Şubat 1531; ayrıca karşı: Századok 1876, 582. s. vd.

³³ Bkz. MOE I., 123. s.'daki 1526 yılı Fehérvár Diyet Meclisinin XXXII. kararı. Ayrıca daha XV. yüzyılın sonundan beri zaman zaman ortaya çıkan yasa.

³⁴ Bu uygulamanın gerçekleştirilmesi kolay olmamıştır, bkz. János'un paraların kabulü konusunda Pál Kun Rozsályi'ye verdiği buyruk. OL. Becksy cs. (= család: ailesi) Belgeği (P 44), 3 Nisan 1534.

Bir başka açıdan olmakla birlikte varılan bir sonraki sonuç yine de 1526 sonrası yılların en ilginç gelişmelerinden biri idi. Ferdinand ülke ölçüsünde olmak üzere serflerin 1514'te onaylanmış olan göç hakkını³⁵ ancak pek sonraları, 1548'de kabul ederken, Dózsa ayaklanmasını bastırmakta ve katılanları cezalandırmakta önder rolü oynamış olan Szapolyai hükümeti daha 1530 yılının son aylarında bu adımın atılmasını gerekli görmüştü. Buna ilişkin gerekçe alabildiğine özet durumdadır: "... quot incommoditates ac desolaciones, per ademptam et sublatam rusticorum seu plebeorum hominorum libertatem quod ipsi de uno loco in alium commigrari habeant facultatem, in eodem Regno nostro hactenus emersit, omnibus liquido constat."

Kralın daha 1526'da yakılıp yıkılan bölgeler halkının yazgısını yumuşatmayı denediği doğrudur³⁶, ve şimdi "müttefik" Mehmed Bey'in uyguladığı insan avından sonra korkuya kapılmış olan halkın yatıştırılmasının özellikle gerekli görüldüğü de olasıdır. Bu eylemi kimin başlattığını kesinlikle bilmek yine de olanaksızdır (Werbőczi'den ve György Fráter'den söz eden bulup buluşturmaların bir temeli yoktur)³⁷. Biz kendi payımıza soylu ayrıcalıklarının büyüleyici çevresinin dışına düşen Gritti'nin bu işte çok önemli bir rol oynamış olabileceğinden kuşkuluyoruz. Görüşülen yasanın, öteki yasaların neredeyse hiç istisnasız Venedikliyi ilgilendiren konularda çıktığı bir diyet meclisinde doğmuş olması bizim bu kuşkumuzu yalnızca artırmaktadır. Buda millet meclisinin 10 ay önce savaştan kaçan serflerin geri gönderilmelerini buyurması da oldukça göze çarpıcı bir konudur³⁸. Doğal olarak bir tüccarın mantığı kendi başına böylesi bir önemdeki kararı zorla çıkarmak için yeterli değildir. Bulan kişi olmasa da János'un bu düşüncüyü etkili bir biçimde desteklediğini varsaymak için pek çok nedenimiz vardır: İlerde göreceğimiz üzere hem siyasal durumu ve hem de ruhsal yapısı onu buna zorlamıştır. Hazır bulunan öteki kişilerden kimin ne gibi bir tutum takındığını verilerin eksikliği yüzünden açığa çıkarmak neredeyse olanaksızdır. Yine de eğer ad listesini göz önüne alacak olursak bu liste pek çok şeyi ele vermektedir: Yüksek soyluların tümü de Szapolyai'nin yakın

³⁵ Daha doğrusu bu adımı daha 1538'de Slovenya Diyet Meclisi atmıştı. Magyar Országgyűlési Emlékek II. (*Fraknói V.*) Bpest (Bundan böyle: MOE. II), 259. s.

³⁶ MOE I. 29. s. vd.

³⁷ Werbőczi için bkz.: *Fraknói Vilmos: Werbőczi István életrajza* (Magyar Történeti Életrajzok XV. 1. füz.), Bpest, 1899 (Bundan böyle: *Fraknói -Werbőczi*) 288. s.; György Fráter'e ilişkin olarak bkz.: *Acsády*, 160. s. vd.

³⁸ MOE I., 255. s.

çevresine bağlıydı, daha küçük rol sahipleri ise çoğunlukla memurları ya da subaylarıydı³⁹.

Aynı zamanda Tripartitum'un⁴⁰ baskıcı uygulamalarının tümüyle pratiğe geçmemiş olmasının geçen birkaç yıl üzerinde pek çok iz bıraktığını da göstermemiz gerekir. Serfler efendilerinin iktidar savaşımına çoğu zaman silahlı olarak katılmışlardır⁴¹. İç savaş sırasında her iki tarafın ordusunda köylü askerler yığını ortaya çıkmıştır. Ferdinand'a bağlı olanlar 1529'da Árva ve Lietava kalelerini "*cum rustiticate et sine ingenijs*" kuşattılar. János Erdel' de savaşmakta olan İstván Somlyói Báthory'ye şunları bu sırada yazıyor: "*Item, ubi de gentibus plebeis, et communitate eorum scribitis diu retineri et exercituare non posse...*" 29 Haziran 1530'da ise Yukarı Macaristan Başkomutanı Péter Kosztká maden kentlerine "Almanlara" karşı "*unacum rusticis, subditisque et sectoribus montanarum armatis insurgere*" zorunlu olduklarını belirtmektedir⁴².

Bağların gevşemesi, Gritti'nin tarafsız bakış açısı, her onuncusu idam edilen köylülerin yatıştırılması gerekliliği ve kralın iradesi ise ancak hazır bulunanları kazanmaya yetmişti. Buyruğun ülkenin tümünde geçerli kılması pek başarılı olmadı: 1536'da sonucun yinelenmesi gerekmişti⁴³, ama bundan sonra da bunun ne ölçüde gerçekten dikkate alındığı konusu kuşkuludur. 1538'de ise Erdel'de yerel meclis artık açık bir biçimde karşıt anlama gelen kararları kabul eder⁴⁴. Yine de serfler ve daha da çok olmak üzere ova kentleri halkı arasında bu yarım kalmış girişim bile Kral János'a belli bir popülerlik kazandırdı⁴⁵. Bu da bir sonuç anlamına geliyordu yine de.

³⁹ *Kretschmayr*, 42. s.

⁴⁰ "Üçlü Kitap": İstván Werböczy'nin düzenlediği yasa kitabı (1514); uzun süre Macar feodal hukukunun kodeksi olmuştur. (Ç.n.)

⁴¹ Mohaç dolayındaki yıllarda bu olaylara birkaç örnek: OL Kállay cs. 21 Mart 1527 tarihli yazı; OL AE. 34/5-6, 25 Mart 1527 tarihli yazı; OL NMT, 1527. yılı 1904/26., 6 Haziran 1527 tarihli yazı.

⁴² Alıntılanan yazılar sırasıyla: OL. 1526 sonrası derlemeler, Nyáry Albert derlemesi. (R 286) (Bundan böyle: OL Nyáry gyűjt.), 14 Nisan 1529; Ep. Proc. I., N. 126. ; ve OL. 1526 sonrası derlemeler, Wenczel Gusztáv derlemesi, 28 Haziran 1530,

⁴³ MOE I., 587. s.

⁴⁴ Taşınmayla ilgili seyrek verilerden biri: OL Kállay cs., 4. Nis. 1540. Erdel yasaları üzerine: MOE II 154. s. vd.

⁴⁵ Buna ilişkin verileri - biraz abartarak -, *Nemeskürtü* bir araya getirmiştir (i.m. passim); ayrıca karşı: Acsády, 141. s. vd..

Bu konuda millet meclisinde bir tartışma olmuş olsa bile aslında serflerin taşınması sorunu özel olarak göze çarpmamak duruma gelmemiştir. Kamuyunu Gritti'nin valiliğe atanması olayı çerçevesinde patlak veren görüş ayrılıkları daha çok meşgul ediyordu.

Szapolyai'nin İtalyan bankeri valiliğe atamaya tam olarak ne zaman karar verdiğini bilmiyoruz; günümüze gelen yazıların yalnızca birkaçı tam olarak tarihlenmiş: 26 Aralık 1530'da Gritti'yi Máramaros başkayalığına ve tuz ocaklarının yöneticiliğine atar ve bu yazı artık ondan gubernator diye söz etmektedir. Ama İtalyan Lehistan'a gönderdiği 23 Aralık tarihli mektubunda da artık kendisini vali diye niteliyor⁴⁶. Bunlara bakılacak olursa Kral János'un tarihsiz olarak günümüze gelmiş olan ve Gritti'nin valiliğe atandığını gösteren "recognitio"su bu günlerden önce bir tarihte gerçekleşmiş olmalıdır⁴⁷. Gerçi İtalyan - iyi bir tüccar olarak - almış olduğu iktidar ile ilgili olarak bir kabul belgesi vermiştir⁴⁸, ama işler böyle basit bir biçimde gelişmemiştir. Macar beyleri hükümdarın bu kararına razı olmak istemediler. János'un recognitio'su valinin "prelati, barones et regnicolae" huzurunda yemin ettiğinden söz etmektedir -buna ilişkin belgeler ise en çok bir hafta sonraya, ayın 31'ine tarihlidir-, bunun dışında 30 Aralıkta beyler adına belli ki kançılara tarafından düzenlenmiş olan krallık buyruğunu imzalamayı pek çok kişi - adlarını belirtecek olursak, Tamás Nádasdy, Imre Czibak, János Statileo, Simon Athinai Deák, Szaniszló Várallyai -, kabul etmedi ve yalnızca Werböczy ve Jeromos Laski bu atamayı kabul etti⁴⁹.

Nádasdy ve Werböczy'ye böyle yer verilmesi konusunda sağlam kuşkularımız var, ama ötekilerin karşı çıkışı konusu neredeyse hiç tartışma götürmez. Kral huzurunda bulunanlara iradesini ancak uzun çalışmalardan sonra zorla kabul ettirmeyi başarmıştır. 31 Aralık tarihli, ama savlandığına göre ancak 6 Ocak 1531'de yazılmış olan törensel bir belgede ülkenin bütünlükleri ve soylular Gritti'yi "qui in presenti negotio interfuerunt" valilik yetkisiyle donatmışlardır. Kaynaklara göre atamaya karşı çıkanların tümünün adını buluyoruz burada - buna karşılık pek çok kişinin adının yanı sıra Kançılar Werböczy'nin adı listede eksiktir⁵⁰.

⁴⁶ Acta Tomiciana XII., N. 293., ayrıca Eger DRH 17. s. recto, yanlış olarak 1531 yılı belirtilmiş olarak.

⁴⁷ Eger DRH, 18. s. recto = son satırları ve kralın imzası eksik: Ep. Proc. I., N. 136.

⁴⁸ Eger DRH, 18. s. verso.

⁴⁹ *Zermegh* 401. s. ; *Szerémi György: A mohácsi vész kora* (çev. László Erdélyi). Szeged, 1941. (Bundan böyle: *Szerémi*), I.XXXVI.; Nicolaus Isthuanfl: *Regni Hungarici Historia*, Colonia Agrippina 1724 (Bundan böyle: *Istvánffy*), 120. s.

⁵⁰ Werböczy'nin tutumuyla ilgili olarak hazırlanmakta olan çalışmama bkz. *Kretschmayr*, 42. s.

Bu ise Szapolyai'nin neredeyse hesaba katılabilecek her yandaşının Gritti'nin yükseltilmesine karşı tutum aldığı anlamına gelmektedir. Beyler haklı olarak kralın yüzüne vali atamasının yalnızca kralın yokluğunda adet olduğunu vuruyorlardı; şimdi kral vardır, sağlıklıdır ve yetişkindir de, hatta nevvab (nador) bile vardır - Gritti ise yabancıdır, hatta yabancı bir gücün temsilcisidir. Peki öyleyse kral bu atamayı neden dayatmıştır?

Gritti ve Szapolyai'nin kendisi - dolayısıyla da kançılar - acı sorulara şu yanıtları vermiştir.

Kral János'un yeni valiye verdiği "recognitio"su şunu bildiriyor: Şimdiye dek pek çok kulumuza ihsanlarda bulunduk, ama içlerinden çoğu bize ihanet ettiler, böylece ülke ikiye bölündü ve "gens Hungarica" mahvolmanın eşiğine geldi, krallık gelirleri ise neredeyse tükendi. Buda savunmasında göze çarpmış olan, eski durumu ve ülkenin dokunulmazlığını sağlamak isteyen Gritti'yi - başpapazların, baronların ve ülke halkının huzurunda sadakat yemini ettikten sonra -, gubernatorluğa atıyoruz ve ona ülkenin korunması adına tam bir yetki veriyoruz.

Gritti'nin bunun üzerine verdiği "kabul belgesi"nde kendisinin Sultanın ve sadrazamın görevlendirmesi üzerine Macaristan'a geldiğini ve burada Buda'nın savunmasına katıldığını, kralın, sadakatının farkına vararak ülkeye ve gelirlerine çeki düzen vermek için kendisine görev verdiğini, "non solum restitutionis Regnorum nostrorum... sed etiam proventuum ac omnium illorum, que ad dignitatem sue Majestatis ac conservacionem Regni sui pertinerent agendorum potestatem dedisset..." belirtiyor ve bu konuda krala güvence veriyor ve sadakatini belirtiyor.

Valinin beylere ve soylulara ("universos dominos prelatos barones ac nobiles, totam denique gentem Hungaricam" diye sesleniyor belge) yazdığı, ama belli ki ancak daha sonra geçerlilik kazandırılmış olan belge yalnızca Gritti'nin ülkenin gelirlerini ve durumunu düzeltmek üzere görevlendirildiğinden söz etmekte ve hiç kimseyi memuriyetinde engellemeyeceğine söz vermektedir ("nos neminem in suo officio impedituros), ama hainleri ve kralın gelirlerine zarar verenleri - kralın ve beylerin yardımıyla sert bir biçimde cezalandıracaktır⁵¹.

Máramaros'ta yapılmış olan kahya atamasına göre Babali'yle imzalanan anlaşmaya yardımcı olduğu, Sultanın desteğini sağladığı ve Sultanın verdiği görevi

⁵¹ Eger DRH, 19. s. recto.

kabul ederek hainleri frenlemek üzere Macaristan'a geldiği için - ve burada kendisini gösterdiği için - kral Gritti'yi ödüllendirmek istemektedir.

Sonunda 31 Aralık - 6 Ocak belgesini kabul edenler valiye her türlü "ad commodum et statum... serenissimi domini nostri Regis, necnon libertatem et conservacionem Regni pertineret..." yardımı vermeyi üstlendiler.

Demek oluyor ki bunlara göre kral validen bir yandan devlet işlerini düzenlemek, öte yandan da ülkenin bütünlüğünü sağlamak üzere yardım bekliyordu. İlk ödev doğal görünüyor, ama yalnızca ilk bakışta. Ekonomik işleri eğer tam o sırada Buda'da ise Nádasdy pek güzel yönetiyordu; ama çok yolculuk yaptığı için sorunlar da olduğu gibi kalıyordu. "Rex moritur prae famae" diye yazıyor Brodarics 24 Mayıs 1530'da⁵². Öyle görünüyor ki vergiler, gümrükler, hatta Gritti'nin canlandığı Buda'daki darphane bile pek yeterli olmuyordu. Ama işin özü bu değildi. Szapolyai daha 1 Kasım 1529'da Yukarı Macaristan'ın maden ocaklarıyla ilgili olarak Fuggerlerle kaçmasından önce yapmış olduğu anlaşmayı yenilemişti. 17 Ocak 1530'da ayrıcalıklarla haklarını güvence altına aldı; hatta ayın 23'ünde artık kira ücretinin birinci taksiti olan 8.666 forinti de almıştı artık. Yine aynı biçimde 17 Ocak'ta bölgeyi koruyan Başkomutan Péter Kosztka'ya Fugger Ailesinin mülklerine Ferdinand'ın bölgelerinde bile saygı göstermesi buyruğunu vermişti⁵³. Kral adına Gritti tarafından maden kentlerinden istenen 10.000 forintlik verginin ödenmesi durmadan ertelendi durdu⁵⁴. 1530 yılı Nisanından Temmuzuna dek Buda'da Fugger-şirketinin faktörü olan (ham maddelerin bir bölümünün ihracını garantileyen kişi - ç.n.) Hans Dernschwam ile János ve onun görevlendirdiği Werböczy, Laski ve Nádasdy arasında görüşmeler yapıldı ve bu görüşmeler sırasında Alman bankası bir yandan Yukarı Macaristan'daki ilgili yerlerin tam bir sigortasını sağlamak, öte yandan Erdel'deki tuz işletmelerini yeniden elde etmek istiyordu. Onların istemleri karşısında Macar tarafı Gritti'nin yayılcı planlarını ileri sürdü ve bunda başarılı da oldu: Fuggerler olumsuz gelecek karşısında bile Szapolyai' den kopmaya cesaret edemediler⁵⁵.

⁵² Ep.Proc. I.N. 128 ve 129.

⁵³ Pölnitz: 172. s. 509/20. not., 516/31. not, 518/56. not ve 520/71. not; OI. NRA. 1703/21 = Tört. 1893, 274 . s. (Kosztka'ya yazılmış olan mektup).

⁵⁴ Bu konuda krala yazdıkları mektup: OI. Kamarai Archivum, Acta diversarum familiarum N. 70. Szapolyai cs. Belgliği. (Bundan böyle: OI. ADF Szapolyai deneccek), 3 Ekim 1530.

⁵⁵ Pölnitz, 180-200. s.

Bu görüşmeler dolayısıyla sarayın aslında bu tür işleri tek başına yapmakla görevli kendi hazinedarı üstünde bile baskı uygulamak istediğini varsaymak için pek çok nedenimiz var. Gerçekten de Fugger-görüşmeleri Gritti' nin temsil ettiği ekonomik çıkar bölgesinden kopmak anlamına gelmiyordu: Erdel tuz ocaklarını tam o sırada Venedikliye kiraya vermişlerdi (10.000 Forint avans karşılığında)⁵⁶, ve o da güneye, yani Türkiye'ye doğru ihracata başlamıştı⁵⁷. Burada kendine özgü, ama beceriksizce de olmayan bir denge-oyunu sürüyordu ve bunda Gritti yalnızca öğelerden biri idi. Demek oluyor ki kralın atamayla ona ekonomi üzerinde tam bir yetki vermek istemesi tümüyle olasılık dışıdır.

Valinin işi, olasılıkla var olan öteki gelir kaynaklarının ele geçirilmesi mi olmalıydı? Olabilir ve kimi küçük ayrıntılara aşağıda değineceğiz; ama gerçek gerekçe başka yerde aranmalıdır. Gerçi yukarıdaki taktik Macaristan'ın tek yönlü olarak ister Güney Alman kapitaliyle, isterse Gritti'nin temsil ettiği Türk ekonomik gücü ile tek yönlü bir bağlantı içine girmesini engellemek bakımından yerinde bir taktikti, ama aynı zamanda da her iki taraftan büyük miktarda kredi alınmasını engelliyordu. Umut edilen kredi açıcının dengeyi sağlayarak başka yerde güvence vermesi gerekiyordu: János İstanbullu bankere siyasal iktidardan pay vermeyi olasılıkla bu yüzden önermişti. (İleride göreceğimiz gibi vali gerçekten de ona daha sonra büyük miktarda paralar sağlamıştı!) Gritti'nin sahip olduğu pozisyonla daha sonra ekonomik yönetimi de ele geçirebileceği konusundaki risk söz konusuydu, ama bu ancak devletin hükümet dümeninin başına geçmesine gerçekten izin verildiği ölçüde olabilecekti. Demek oluyor ki burada sorun, bu alanda kralın geleceği nasıl ve ne gibi niyetlere göre düşündüğüne bağlıydı.

Szapolyai 1529'da Buda'yı ve ülkenin büyük bölümünü yeniden ele geçirdi gerçi, ama bunu kendi gücüne dayanarak değil, Türk ordularının yardımıyla yapmıştı. Demek ki bu, sarsılmış olan özgüvenini -ve saygınlığını-, yeniden sağlamaya pek az yardımcı olmuştu. Osmanlıların başarısızlıkla sonuçlanan Viyana kuşatması ve onun ardından gerçekleşen ve Tunaötesinin büyük bölümünün yeniden Ferdinand'ın eline geçmesi olayı onun içinde o zamana değin elde edilen başarıların yanında işkenceyi andı-

⁵⁶ Aynı yerde ve OL ADF Szapolyai, 2 Mart 1530.

⁵⁷ Sözleşmenin kendisi elimizde yok. Bunun var olduğu konusunda 2 veri var: "Katip Gáspár" 1531 yazında Fuggerlere bunu ihbar etmişti (*Pölnitz*, 224. s.); bir de Andreas Pathavinus'un krala 10 000 forint avans verdiğiinden söz ettiği mektup (OL ADF Szapolyai, 2 Mart 1531); güneye yönelik tuz ihracatı konusunda bkz.: *Pölnitz*, 178. ve 183. s.; Karş. Ayrıca Ep. Proc. I., N. 126 (István Báthory'ye kralın buyruğu) ve OL Zichy cs., 4/1798.

ran kuşukular uyandırmış olmalıdır: Ülkenin tümünü ele geçirmek için Türklerin gücünün yetmemesi olasılığı var mıdır acaba? Öyleyse bizim çabalarımızın anlamı ne olabilir ki? Ülkenin parçalanması mı? Bu kabuslardan bir türlü kurtulamıyorlardı; hatta kısa bir süre sonra yeniden beslemeye de başlamıştı: Ferdinand'ın 13 Aralık 1529'da yaptığı bir açıklamaya göre Avusturya sınır ülkesi olmuştu ve güvenliği de Macaristan'ın *bir bölümünü* elde tutmayı gerektiriyordu⁵⁸. Ülkenin bütünlüğünün Poznań görüşmelerinde Habsburg başprensini adamlarının ağzından somut bir politik program olarak -yalnızca üstü örtülü bir biçimde-, çıkmıştı, yurda dönen Werbőczy ve arkadaşları beylere şunu bildirebilirlerdi artık: Düşman Macaristan'ı tam olarak ikiye bölebilecek güçtedir. Kral János'un burada ve bu sırada politikasının yeni bir temel dayanağının, bir fil ayağının devrilmeye başladığını görerek şaşırması gerekmişti; Türk yardımı ülkenin yeniden ele geçirilmesi yerine onun kesin olarak parçalanmasına yol açabilecekti. Üstelik bunu Mehmed Bey'in yağmacılarının kendi bölgelerini yakıp yıktıkları sırada anlaması gerekmişti ve bu yalnızca ekonomik ve moral bir darbe anlamına gelmekle kalmamış, Türklere güvenilmeyeceği konusunda korkunç bir ışık saçmıştı; halkın arasında ise Szapolyai'ye karşı nefret uyandırmıştı. János'un bu günlerde yazdığı mektuplarda görülen içtenlikli umutsuzluğunun bir benzerine krallık yazıları arasında çok seyrek rastlanabilir. Gritti'ye Ekimde yazılmış olan mektup Türklerin yakıp yıkmaya eylemlerini betimledikten sonra şu satırları içeriyor: "...petivimus tandem ut vel illos qui nobis fideles fuerunt (yani tutsaklar arasından) redderet... (sed) ... ipse ... tanta immunitate huic discessit, ut nullam partem ex tot millibus captivis restituit, nos quod agamus incerti sumus, neque novimus quam spem in tali auxiliatore ponamus... iam aliud in dies expectamus quam insurrectionem omnium subditorum nostorum contra nos..." 11 Ekim tarihli millet meclisi davetiyesinde ise neredeyse kendinden aşağı kademelerdeki adamlarına yalvarmaktadır: "Quare fidelitates vestras pro Deo hortamur, ac eis nichilominus et mandamus... ne inimicos audiatis... Alioquin si adhuc inimicos nostros audiandos putabistis, et inter vos, ut hactenus, versari, permiseritis, testamur Deum omnipotentem non nostre culpa, sed vestra temeritate ac pervicacia omne periculum vobis eventurum."⁵⁹

Elden bir şey gelmezlik duygusunu 1530 yılının güz mevsimindeki sefer yalnızca artırmış olmalıdır yine: Bunun tüm aşamaları János'un Almanlara yine bir başına karşı koyamayacağını gösteriyordu. Yaz olaylarının in-

⁵⁸ Acsády, 84. s.

⁵⁹ Eger DRH, 19. s. verso = Ep. Proc. I., 359. s. ; ayrıca MOE I., 258. s.

sarı dehşete salan kahramanı Mehmed Bey'i yine çağırarak gerekmişti ve millet meclisinin toplanma tarihinde onun atlıları yine Buda eteklerindedi⁶⁰. Sultanın dostluğunun değerini iyice azaltan olaylar ve hiç değişmezlikte yardımına muhtaç olmak kralın bozulan ruhsal durumunu pek az düzeltmiş olmalıdır. Ve bu da daha işlerin yalnızca bir yüzüydü. Yardıma muhtaç olmak bu durumda tümüyle anlaşılacağı üzere buyruk altına girmekle, eylem özgürlüğünün kısıtlanmasıyla aynı anlama geliyordu. Frangepán, Laski ve Werbóczy Poznań'da Türklerin Habsburgların Macaristan'daki egemenliğine katlanamadığını salt zorbalıkla çıkar sağlamaları yüzünden savlamışlardı. Bu, gerçek duruma tümüyle uyuyordu: 1530 güzünde Babıali'de ülkeye karşılık vergi önerisinde bulunan Ferdinand'ın elçilerinin kendileri de söylemişlerdi bunu⁶¹. Macar delegelerinin Poznań'da çevreye yaydıkları şey ile Gritti'nin hemen kuşatmadan sonra Avrupa'nın her yanına gönderdiği mektuplarındaki gerekçeler (Türklerin beklentilerinin tanıtımı ve onları desteklemek üzere planlanmış olan devasa seferin ayrıntılarının açığa vurulması ve savunma olarak da Macaristan'ın karşı tarafa bırakılmasının ricası) arasındaki o göze çarpan çakışma Macar diplomasisinin kendisinin de artık görüşmeleri büyük ölçüde İstanbul'dan gelen buyruklara göre yaptığı izlenimini uyandırmaktadır. Babıali ile ilgili bilgileri nisan ayında Buda'ya gelmiş olan Türk elçisi ve Sultan'ın yanından güzün başında dönen Laski (Poznań'daki güvenilir kişilerden biri!) getirmiş olmalıdır⁶². Üstüne üstlük şu da artık apaçıktı ki Türkler şimdilik Almanlarla başa çıkamıyordu, buna karşılık o da onunla başa çıkamazdı (Macarlar Poznań'da bunu da söylemişlerdi), özellikle de 1530 yılında İtalya savaşında yengiyeye ulaşan V. Karl yurdunda, Alman imparatorluk meclisinde kendi Protestan tabilerine karşı ağır bir yenilgiye uğradığı için başa çıkamazdı⁶³. Demek ki kralın ülkeyi tehlikelerle yüklü mesenlikten (hamilik) bir olasılık Ferdinand'a yaslanarak kurtarılma umudundan başka bir şey kalmamıştı. Üzgün Szapolyai'yi Buda'ya teslim etmekten vazgeçiren Gritti tam da bunu açıklamıştı kendisine⁶⁴.

⁶⁰ Türklerle gönderilen kuryeye soyluluk verildiğini gösteren belge: OL NMT 1530. yılı "Hatos cs." (21 Aralık 1530); Buda eteklerine gelen Türkleri ("Sanzari tres"=3 sancak) Laski kral adına 23 Aralık 1530'da karşıladı, Acta Tomiciana XIII., N. 18/1.

⁶¹ *Acsády*, 85. s.

⁶² Mektuplara bkz. Eger DRH, 37. s. recto; *Hatvani (=Horváth) Mihály*: Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból... I. Pest. 1857. 81. s. ; Acta Tomiciana XII., N. 418; Buda'ya gelen elçiyle ilgili olarak bkz.: Ep. Proc. I., N. 129. (18 Haziran 1530) ve *Pölnitz*, 188. s.

⁶³ *Szalay László*: Magyarország története IV. Leipzig, 1854 (Bundan böyle: *Szalay*, MT.) 104. s. *Bárdossy*, 89. s.

⁶⁴ Acta Tomiciana XIII. N. 13.

Demek oluyor ki Kral János'un eğer tahtıyla birlikte yurdunu da Türk-Alman savaşlarının sahipsiz oyuncağı durumuna düşürmek istemiyorsa, yarışan iki gücün kesin olarak paylaştığı bir eyalet durumuna dönüşmek istemiyorsa kalması gerekiyordu. Oysa kalmak trajik bir dilemmayı üstlenmek de demekti: Eğer sezgisi gerçekleşecek olursa yurdun ikiye bölünmesi ve iki tarafa da hizmet eden ülke durumuna düşmek gibi aşağılayıcı bir duruma sürüklenmek en başta onun başına gelecekti, ama aslında nefret edilen pagan bağlaşığının üstüne çökecekti bu aşağılanma; yok eğer Gritti'nin söz verdiği gibi Avrupa'ya karşı her şeyi silip süpüren bir Osmanlı seferi gerçekleşecek olursa - bu durumda da utkuya ulaşanların ülkeyi düpedüz Sultanın imparatorluğuna katmayacaklarını gerçekten de ne garanti ediyordu?

Umutsuzluk krala şu fikri vermiş olmalıdır: Ezici kaygılardan bunun sorumluluğunu başkasının omzuna yükleyerek kurtulmak. Belki de eğer sultanın yardımı gerçekten de yetersiz kalacak olursa ülkenin kralı değil de onun adına valilik eden birini sorumlu tutmasını başarabilirdi. Valinin atanma belgelerine ülkenin yeniden ayağa kaldırılması görevi bu yüzden girmiş olmalıdır. Güvenilmez, hatta şimdilerde haklı olarak uğuldaşan beyleri frenlemek de, düzen sağlamak gibi pis bir işi de başkasına yaptırmak daha kolay gibi görünüyordu - beylere verilen *recognitio*'ya (atama belgesi - ç.n.) hainlerin cezalandırılacağından söz eden tümce bu yüzden girmiş olmalıdır; ve bu sonuncular da, yani beyler korkularından İtalyan'ın görevi sırasında hiç kimseyi engellemeyeceğini ekletmişlerdi.

Gritti'nin kişiliği bu görevler için neredeyse biçilmiş kaftandı. Para işlerindeki manevralar zaten onun yükseltilmesini gerektiriyordu ve o (Sadrazam) İbrahim'in güvendiği kişi olarak ülkenin şu anda Türklere bağlı olmasının katlanılır sınırlar içinde kalmasını sağlayabilirdi - örneğin şimdilik Mehmed'in yağmacı birliklerini frenleyebilirdi. Daha sonra János'un hem yurt içinde, hem de ulaşılan cılız sonuçlar yüzünden memnun olmayan Babıali'nin gözünde sallantıda bulunan egemenliğine destek olabilirdi; hatta son durumda ülkenin doğrudan imparatorluğa katılmasını savuşturmaya da yardımcı olabilirdi. Ve de eğer Türk (Osmanlı) yardımının akılcı bir biçimde artırılmasına olanak varsa bu alanda da büyük bir yararı olabilirdi.

Demek oluyor ki Gritti'nin atanmasıyla ilgili politik koşulların incelenmesi daha önce ekonomik koşullarla ilgili olarak ulaşılan sonuçlarla neredeyse aynı kapağa çıkmıştır: İtalyan burada da adıyla sanıyla atandığı, yetkilerle donatıldığı konular için gerekmiyordu da kısmen Macar beylerinin,

dolayısıyla Babıali'nin çabalarına karşı bir denge olarak, kısmen de János'un altundan kalkamayacağı yükleri omzuna aktarabileceği bir kişi olarak hesaba katılıyordu. Daha önce sözü edilen risk ise gerçekten söz konusuydu, çünkü her şey seçilen valinin salt bir araç olarak kalmaya ne ölçüde yatkın olduğuna bağlıydı.

Şu bir gerçektir ki o zamana dek gösterdiği etkinlik göz önünde bulundurulduğunda Gritti'nin uzun süre yurdumuzda kalmayacağı umulabilirdi; hatta doğ-oğlu işlerinin kendisini İstanbul'a bağladığını gizlemiyordu⁶⁵. Şu da kesin ki o zamana dek ülkeyi yönetme işine karışmayı arzuladığının işaretini de vermemişti: Diplomatik çalışmalarını Babıali'nin yönergeleri doğrultusunda yerine getiriyordu; yurt içindeki tek politik etkinliği ise -millet meclisini toplantıya çağırması-, sezilebileceği üzere kendine güvenini yitirmiş olan kralın ricası üzerine gerçekleşmişti. "Ama "béogoli"nin (Beyoğlu) İstanbul'daki kariyeri bu insanda ne denli çok hürsün gizlendiğini gösteriyordu. Atama gerçi beklenmedik bir anda olmuştu -Sultan'dan kendisini kabul etmesini son kez rica etmişti⁶⁶-, ama şimdi parasının karşılığında iktidar sunulması en azından onun içinde, ancak bu istekte bulunan kişinin içinde gizlendiği ölçüde bir arka plan düşüncesi uyandırmış olmalıdır.

*

Bugün artık beylerin kralın Gritti ile ilgili niyetinin ne kadarını anlamış olduklarını aşağı yukarı belirlemek bile olanaksızdır. Olayın tümüyle ilgili çekişmeleri anlaşılır bir şeydir: Eğer konuyu anladılarsa girişilen risk onları korkuya salmış olmalıdır, eğer anlamadıysa (ve belli ki pek çoğu anlamamıştı) tepelerine getirilen yabancından sahiden de ne gibi iyi bir şey bekleyebilirlerdi ki? Sonunda ortaya çıkan sonuçlar içlerinden pek çoğunun kötü beklentilerini bile çok aştı. Gritti daha yeni aldığı yetkiyi kullanmaya başladı: 10 Ocak 1531'de bir yıldır tutsak olan Ártándy kardeşleri idam ettirdi⁶⁷. Kral adına bir yüksek soylunun yaşamından olduğu -muhafeft partisinden Piskopos Gosztonyi'nin öldürülmesi bir yana bırakılırsa-, ilk olaydır bu. Yargının alışılmadık katılığı (János bir katil olan Hoberdanezci'yi bile idam ettirmemişti!)⁶⁸ kralın valisine ne gibi görevler uygulatmak istediğinin tanığıdır. Çünkü Ártándygilin suçu öyle bir suçtu ki bu yüzden yüksek

⁶⁵ Mektuplarında da buna göndermede bulunur, bkz. 61. not.

⁶⁶ Francesco della Valle anılarındaki Gritti'nin yaşamı ile ilgili bölüm için: Magyar Történelmi Társ III-IV. (Bundan böyle: *della Valle*), 21. s.

⁶⁷ *Szerémi*, XCII.; karış.: *Kretschmayr*, 47. s.

⁶⁸ *Szalay*, MT., 95. s.

soyluların yarısı bile idam ettirilebilirdi: İhanet, yani dul Kraliçe Maria ile gizli ilişkiler kurmak⁶⁹ ve bir de Máramaros'taki tuz ocakları ile ilgili ve varsayıma dayanan kötüye kullanım olayı idi. Ve işin özü de özellikle bu olmalıdır. Öteki baronları frenleyebilmek için bir örnek sunmak gerekiyordu⁷⁰.

Her ne ise, Szapolyai işi öyle düzenlemişti ki, idamın gerçekleştirildiği günlerde Buda'da kendisinin değil de yalnızca valinin bulunmasını sağlamıştı. Yöntem işe yaradı, kan dökme lanetini herkes İtalyan'a yükledi⁷¹ - beylerin ise rahatı bozulmamıştı. Piskopos Statileo'nun diyet meclisinin toplandığı sırada üzüntüyle sarayı terk ettiği doğrudur, ama ötekiler gizlenmişti. Atamaya dişini tırnağına takarak karşı çıkan Werbőczi'nin görevi gereği bu tip ağır mahkumiyet kararlarında rolü vardı ve bundan böyle de efendisine hiç değişmeyen bir sadakatle hizmet etmişti (olaydan birkaç gün önce kraldan bir köy aldı; besbelli ki karşı çıkmaktan vazgeçmesi ve de Ártándy'nin idamına razı olmasını sağlamak için yapmıştı bu)⁷².

Demek oluyor ki vali düzen tutturmak gibi tehlikeli bir işe girişmeye cesaret etmişti. Bunun yanı sıra -János'un desteğiyle-, vergi işlerinin denetlenmesi işine girişti, hatta hüküm sürmenin başka alanlarında da sözünü dinletmeye başlamıştı: Örneğin Maden kentlerine hala sürmekte olan diyet meclisine delegelerini göndermesi için genelge göndermişti⁷³. Ama bundan fazlasını da yaptı ve bu konuda da kralla aynı anlayışta olduğu belli değildir. 12 Ocak 1531'de kendisini göstermiş olan yardımcısı Tamás Nádasdy'yi kendisine vekil atadı, üstelik de *Gritti'nin yetki alanına giren* (bunun nasıl da belirlenemez bir konu olduğunu görmüştük!) *ve kralın karışmasına bile katlanılmayan işlerde vekalet ediyordu*⁷⁴. Buna şunu da ekleyelim ki locum-

⁶⁹ Aynı yerde, 124. s.

⁷⁰ 10 Şubat 1530'da Munkácslı yüzbaşılar bir yıllık tutsaklık sırasında krala bağlılık yemini ettiler (OL NRA, 1019/8), 10 Eylülde kral artık onların mülklerini dağıtmaktadır (Nota verdikten sonra): Héderváry cs. Belgeliği (Radvánszky B. - Závodszy L.) I-II. Bpçste 1909-1922 (Bundan böyle: Héderváry It.), II. N. 28; eğer yalnızca Gritti yüzünden tutsaklık çekselelerdi buna onun yokluğundayken pek sıra gelmezdi. Parasal yolsuzluklarla ilgili doğrudan veri: 1530 yazında Nádasdy'den Árthandygilin hazineleriyle birlikte Ferdinand'ın yanına kaçtığından kuşkulunılır.

⁷¹ *Kretschmayr*, 47. s. : İdamdan yalnızca Gritti sorumludur.

⁷² Bkz. Hazırlamakta olduğum yapıtım.

⁷³ *Kretschmayr*, 42. s., 6 Ocak 1531; kentler krala yanıt gönderdiler (17 Ocak 1531, OL ADF Szapolyai), demek ki o da yazmıştı onlara.

⁷⁴ OL NRA 622/30; Her ne denli Nádasdy Fuggerlere Erdel tuz işletmesinde yardımcı olması için ikna edilmek istendiyse de (Ep. Proc. I. 137), o bunu yapacağına Buda'yı terk etti: 1530 Haziranında Munkács'ta idi (OL 1526 sonrası koleksiyonlar, Szalay'nin Ágoston koleksiyonu R 285).

tenens gubernatoris -belli ki İtalyan'ın girişimi üzerine-, birkaç gün önce János'tan 1529'da ettiği sadakat yemininin geçersiz sayılmasını, bu konuda bağışık tutulmasını sağlamıştı!⁷⁵

Gritti kalan vaktini Babiali'den aldığı görevi, Ferdinand'ı Macaristan konusunda dehşete salmak işini yapmaya ayırdı (bunu artık şimdi kendi çıkarı da gerektiriyordu). Muhalif krala, yani İmparator V. Karl'a, papaya, Bavyera prenslerine mektuplar gönderdi; Leh Kralı Sigismund'a ise Szaniszló Kotszka'nın kişiliğinde bir hükümdar gibi doğrudan doğruya elçi gönderdi⁷⁶. Ama tehditlerinin bir sonucu olmayacağını önceden bilen biri olarak Laski'nin ve Brodarics'in Poznań'da kabul edilmiş olan silah bırakma işini gerçekleştirmek üzere Visegrad'da görüşmelere başlamalarına izin verdi ve bu görüşmeler daha sonra 23 Ocak 1531'de 3 aylık bir silah bırakışması anlaşmasıyla sonuçlandı⁷⁷.

Ancak bundan söz eden haber Venedikliye yolda ulaşmıştı yine. Sultanın buyruğu her ne denli bundan söz ediyor idiye de kendisinin de durumun dinginlik gerektirdiğinin ayırımına varması gerekiyordu. Yani bu durumda János'un ricasını hemen kabul etti; bu rica divanın Poznań'daki bir önceki silah bırakma anlaşmasını onaylanması için aracılık etmesi ricasıydı⁷⁸. İhmal edilmiş olan İstanbul'daki işyeri de onu çağırıyordu, böylece Ocak ayının ikinci yarısında Türk (Osmanlı) başkentine doğru yola çıktı. Szapolyai ise Gritti'nin bu son etkinlikleriyle gerçekten de hukuki eylemler konusundaki sorumluluğun bir bölümünü üstüne almış olduğunu görmüş oluyordu; bu etkinliklere göre zorunlu olarak ve geçici olarak da olsa ülkenin ikiye bölünmesi ilk kez de facto tanınmış oluyordu⁷⁹.

*

Kendisini neredeyse bağımsız bir prens gibi gören ve öyle davranan banker-valinin uzaklaşmasından sonra Macaristan'da öncüllerini bilmeksizin hemen hemen anlayamayacağımız olaylar dizisi başladı. Daha adımını Buda' dan dışarı atmıştı ki Dernschwam Fuggerler adına geçen yılki pazar-

⁷⁵ Bp. Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Collectio Prayana (Bundan böyle: EK Coll. Prayana) Tom. XV. 11. s. recto.

⁷⁶ Acta Tomiciana XIII., N. 12-14; bkz. Ayrıca *Kretschmayr*, 44. ve sonraki sayfalar.

⁷⁷ Habsburglar Gritti'nin uyarılarını pek de ciddiye almamışlardı, bkz. Acta Tomiciana XIII., N. 58-59 vb.; Visegrád silah bırakışması konusunda bkz: Acta Tomiciana XIII., passim; *Acsády*, 87 vd. s. *Bárdossy*, 95. vd.s.

⁷⁸ *Kretschmayr*, 50. s.

⁷⁹ Visegrád'ın önemi konusunda bkz. 77. notta belirtilen literatür. Gritti 7 Mart 1531'de artık İstanbul'daydı (*Kretschmayr*, 55. s.).

lığı yapmak üzere başkente gelmişti⁸⁰. Eğer bir an için bile olsa rastlantının söz konusu olduğunu düşünecek olursak bu yanlış inancımızı görüşmelerin gidişi hemen dağıtacaktır. İlk aracı Laski -Noel'de ismen Erdel voyvodalığına atandı, yani valinin yandaşları arasına katabiliriz onu⁸¹-, gerçi faktörü (bkz.: 14. sayfadaki açıklama) Augsburgluların Gritti ile anlaşmaları gerektiği için kabul etmişti, çünkü bu işlerde ilgili kişi o idi; ama kısa sürede bunun uzaktan bile olsa hükümetin tutumu olmadığı ortaya çıkmıştı. Dernschwam kısa sürede başkanına, Kral János'un gözle görülür bir biçimde, tam yetkiyle donattığı yardımcısı için pek de fazla heyecanlanmadığını ve Fugger şirketinin madenin kirasını düzenli olarak ödemekte olduğunu da olumlu karşıladığını yazabilirdi artık. Gerçi Macar beylerinin görüşü kısmen değişiyordu (dolayısıyla başlarında Werböczy olmak üzere işgüdere yardım eli uzatmadan önce armağanlar bekliyorlardı), ama Venediklinin aradan çıkarılmasına yalnızca iki kişi karşı çıkmıştı: Bunlardan biri Laski idi, ama diplomatik görevi onu kısa süre sonra yurt dışına çekmişti, öteki ise valinin vekili Tamás Nádasdy idi ve o da kısa bir süre sonra incinmiş olarak sarayı terk etti (patronu bu gibi durumlarda ona böyle yapmasını belirtmişti!). Bu durumda Szapolyai faktörün huzurunda Yukarı Macaristan madenleriyle ilgili olarak politikasını değiştirmeye niyetli olmadığını içi rahat bir biçimde açıklayabilirdi -daha önceleri tabii ki alışılmış tehditler dile gelmişti: Yalnızca Gritti'nin geri gelişine dek uzatabilirdi şirketin sözleşmesini-, ve tuz ocakları işini onun bu konuda yeterli deneyimi olmadığını ileri sürerek, tümüyle İtalyan'a aktarmak istemediğini de bildirdi⁸². Sonuç olarak Besztercebánya tuz ocağı Augsburglularda kaldı. Erdel tuz ocaklarını ise Dernschwam ne denli uğraştıysa da yeniden elde edemedi (bunun reddinde doğal olarak sarayın aksi durumda 200.000 forintluk, ta Mohaç önceden kalma bir devlet vergisini de üstlenmek zorunda olması büyük bir rol oynamıştır); sonuç olarak artık yalnızca Fugger ailesinin oradaki adamlarını ve donanımını kurtarmaya çabalıyordu; sonunda da doğrudan doğruya Gritti'nin Erdel'deki adamlarının çalışmalarını, tuz üretimini ve ürünün yazgısını gözetleyip haber vermekle görevlendirildi⁸³.

⁸⁰ Tümü için bkz. *Pölnitz*, 213 vd. s.; faktörlerin görüşülmesi sırasında (kralın huzurunda ilk dinlenilişi 19 Ocaktaydı) Gritti artık Buda'da değildi; bu durum görüşmelerden açıkça ortaya çıkmaktadır.

⁸¹ Gritti'nin vali olarak kabul edilmesini de artık bu unvan ile imzalamıştı.

⁸² Tüm bunlar için bkz. *Pölnitz*, 215-224. s.; Şu da doğru ki Bavyera elçisine göre Gritti maden işlerinden anlıyordu (*Kretschmayr*, 50. vd. s.).

⁸³ *Pölnitz*, 223. vd. s.

Demek oluyor ki Buda hükümeti gözünü hiç kıpmaksızın Güney Alman ve İstanbul sermayesi arasında ikili oynamaya yeniden başlamıştı. Valinin yandaşlarının direnişi çok zayıftı, yine de olası karmaşaları atlatmak için Kral János bu birkaç çift insanı ayartmaya çabaladı. Nádasdy'nin elinde ciddi bir iktidar bulunuyordu (maliye işlerini aslında o denetliyordu!)⁸⁴, ve valinin birkaç haftalık çalışmaları da kaygı duymak için yetmişti. Laski uzaklarda dolanıyordu artık: Vicegubernator'u (Vali yardımcısını) kazanmayı denemek gerekiyordu demek ki ilk başta. 1531 Martında kral onunla bu genç adamın eski meseni Brodarics'i görevinden alarak Kolozsvár'da gizli görüşmeler yapmaya başladı. Aralarında çok şeyden söz edilmiş olmalıdır (örneğin Nádasdy'nin akrabası István Mayláth'ın taraf değiştirmesi çalışmalarını da burada başlattıklarını biliyoruz)⁸⁵, ama her ne olursa olsun, bundan birkaç hafta geçtikten sonra Nádasdy János'tan Erdel'deki önemli bir üs olan Fogaras kalesini aldı⁸⁶ ve bu tarihten sonra işlerine kralın en sadık adamlarından biri olan Simon Athinai Deák'ı kattı; Athinai'nin Buda'daki geçici bürosu birlikte çalışmak için bir bahane işlevini de görmüştü⁸⁷. Erdel maden bölgesini ise kral buraya yaptığı düzen tutturma gezisi sırasında⁸⁸ kişisel olarak ziyaret etmiştir; tuz ocaklarının kahyası olan Andreas Pathavinus -yani Gritti'nin adamı Padovalı Andrea Pizzacomino⁸⁹-, ona rapor verir ve buyruğunu bekler⁹⁰. János bundan sonra Máramaros gelirlerinin bir bölümü üzerinde de özgürce tasarrufta bulunmuştur⁹¹.

Nádasdy'nin kazanılmasına yönelik girişim sonuçta yine de biraz şaşırıcı bir sonuç vererek kapanmıştır. Locumtenens gubernatoris 1531 baharından başlayarak gerçekten de gözle görülür bir biçimde patronundan

⁸⁴ EK Coll. Prayana. XV., 147. s. verso: 7 Şubat 1531.

⁸⁵ Gizli görüşmeden bir mektupta *Brodarics* söz etmektedir: Tört. Tár 1908, 264. s.; tarihi ile ilgili olarak: Kral János 1531 Martında Kolozsvár'da bulunmuştu: OL. Szatmár ili belgeliği (P 621), 19 Mart 1531.

⁸⁶ Belgeyi *Mihály Horváth* yayınlamıştır: Gr. Nádasdy Tamás élete... Buda, 1838 (Bundan böyle: *Horváth M.*; Nádasdy), 46/2 numaralı not.

⁸⁷ Birlikte çalışmaları ile ilgili olarak bkz.: OL. Nyáry koleksiyonu, 3 Ağustos 1531 ve OL. NMT; 1531 yılı "E" (13 Temmuz 1531).

⁸⁸ Kral János 8 Mayıs 1531'de (olasılıkla 29 Eylülde) Abrudbánya'da dolaşmıştır, karşı. OL. Nyáry koleksiyonu; Nádasdy bu sırada vali yardımcısı olarak görev yapmaktadır!

⁸⁹ *Della Valle*, 25. s.

⁹⁰ OL. ADF Szapolyai, 2 Mart 1531; dolayısıyla OL. Zichy cs. 4/1798, (23 Ağustos 1531).

⁹¹ Ferenc Frangepán 4 Aralık 1531'de krallık buyruğuyla viccomes Barilovich'ten 150 forint almıştır: Bp. Egyetemi Könyvtár Collectio Kaprinaiana Tom. XLIV (in quatro) N 54 (158. s.).

uzaklaşmaya başlamıştı. Macar soylularının her iki kraldan bağımsız olarak örgütlenme-sine katılması ve en başta da oradaki davranışları kesin kopuşa yol açtı⁹². Máramaros tuz ocağı eylemlerinin önemli bir itici gücü olmuş olmalıdır; bu tuz ocağının yıllık 10.000 forintlük net geliri⁹³ tümüyle onun elindeydi, oysa hukuka göre bunun artık Gritti'nin olması gerekiyordu. Yine de maddi çıkarların yanı sıra siyasal konularda yaptığı ölçüp biçmeler de genç yüksek soyluyu yeni bir yol aramaya yöneltmiş olmalıdır. Geçen yılların acı deneyimleri ülkenin soylularını Macaristan'ı tehdit eden parçalanma tehlikesi konusunda uyandırmıştı. Bunun sonucu olarak soylular sorunların kökenini iki kralın elinden iş gelmeyişinde görüyordu; bu yüzden de ülkenin savunması için ikide bir onlardan bağımsız bir çözüm arama girişimi çıkıyordu ortaya. Nádasdy ülkenin doğu bölümünün ne denli Türklerin (Osmanlıların) eline kaydığını hemen yakından görmüş olmalıdır, hatta açıkça Sultanın hizmetinde bulunan Gritti'nin devasa bir iktidarın nasıl da somut yakınlığına ulaştığını ve Türklere (Osmanlılara) doğrudan uşaklık etmek için yalnızca bir adım atmasının yeteceğini en iyi o bilebilirdi. Sınıflardaki kaynaşmayı kendi amaçları için kullanmak isteyen Péter Perényi'ye karşılık o Babıali ile ayrı bir anlaşma yapmak istememektedir; ve çabalarını bir yandan Gritti'nin olası bağlaşıklarının ortaya çıkmasına karşı yöneltirken, öte yandan Zákány toplantısında soylu hareketinin en akıllıca girişimlerinden birini başlatanlar arasında yer alacaktır: İki kralın güç dengesini açıklığa kavuşturmak üzere hesap kitap yapan mektupların yazımıdır bu girişim. Verili durumda bunun János'un lehine olduğu doğrudur, ama o bu işi kralın görevlendirmesi sonucu yapmamaktadır: Bunu yalnızca kendisi de Türk (Osmanlı) çözümünün tek çıkar yol olduğunu sandığı için yapmıştır⁹⁴. Gerçi gelişmeler konusunda Szapolyai'ye rapor verir⁹⁵, ama aslında kendi yolunda yürümektedir: 4 Kasım 1531'de ilkesel olarak öteki tarafa bağlı bir bey olan Mayláth ile, Bálint Török ve Pál Bakics ve başkalarıyla ilgili bir savunma ve inatlaşma bağlaşması kurar⁹⁶.

⁹² Bunlar için bkz.: MOE I. 329. vd. s.

⁹³ Della Valle yıllık 80.000 scudi'den söz eder (21. s.) ve bunu Kretschmayr 25 000 forint olarak hesap eder (50.s.), ama 1551-1552 hesaplamalarına göre (Sándor Takáts'ın bildirdiğine göre, Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1899 (VI.), 192.s. vd.) net gelir aşağı yukarı yalnızca 8-10.000 forint idi ve yalnızca brüt gelir yıllık 20-22.000 forinti aşırıyordu. İki on yıl içinde durum çok değişmiş olmasa gerek.

⁹⁴ MOE I. 311.s vd.

⁹⁵ Yalnızca János'un yanıtını biliyoruz: OL NRA, 675/15 = Héderváry It. II., N. 35 (7 Şubat 1532).

⁹⁶ EK Kaprinai, Tom. XLIV. N. 54. - 158. s. ?

Kral János'un zorunlu taktikleri, Türklere (Osmanlılara) boyun eğmesi ve özellikle de zaten zayıflığının işareti olarak görülen Gritti-girişimi şimdi belki de kendisini torpillemeye başlamış (bunu tutarsızlık, oraya buraya saldırmak olarak görmüş olmalı), kendi yandaşları arasında da giderek artan bir belirsizlik duygusu uyandırmıştır. O yine de uygulanmaya konmuş olan darbenin uygulanması yolunda çekinmeden ilerliyordu. Vali güzüm geri gelmemiştir, oysa bu sırada gelmesi bekleniyordu: Kral daha rahat soluk almaya cesaret eder ve Erdel tuz ocağını onun görevlendirdiği kişilerin elinden alır. Pizzacomino sahtekarlık suçlamasıyla tutuklanır⁹⁷ ve onun yerine tuz ocağının yönetimi görevine ve buradan elde edilmesi umulan gelirin yönetimine 20 Ocak 1532'de Yargıç Gergely Pesthieny getirilir. Bundan söz eden anlaşmayı Nádasdy görmemiştir bile: Onaylayan Kançılar Werböczy'dir⁹⁸. Martta kral artık Erdelli kendisine gönderdiği bir mektupla Deák Miklós Sárlósi'yi (Nicolaus litteratus de Sarlos) Erdel tuz kontluğuna (comes camerarium)⁹⁹ atar; bu kont Pesthieny adına asıl yönetim işiyle görevlendirilmiş olmalıdır.

Gritti ile yapılmış olan sözleşme böylece pratikte askıya alınmış oldu. Szapolyai bununla daha önceki temel denge-politikası ilkesini bozmuş oluyordu. Onu bu adımı atmaya yönlendirmiş olan nedir?

Doğrudan doğruya ekonomiyi ilgilendiren sorunlar söz konusu olduğu için en başta "Gritti-Şirketinin" işleyişine ilişkin -ne yazık ki az sayıda-, verilerimizi incelememiz gerekiyor (Böylece daha baştan vergi işlerini bir yana bırakabiliriz; bunların yeni rolü konusunda şimdiye dek elimize veri geçmemiştir.)¹⁰⁰. Bu yetersiz belgeler de açıkça Venediklinin maden yöneticiliğinin hiç de azımsanmayacak sonuçlar elde ettiğini göstermektedir. Kral daha avans olarak söz verilen 10.000 forintın yarısını hemen almadığı gibi ancak büyük bir gecikmeyle alabilmiştir ve üretimin başlamasını da kısmen karşılaşılan yıkımlar ve kısmen de işgüderlerin güvenilmezliği ciddi bir

⁹⁷ Gritti geldiğinde Brasso'daki zindandan kurtarmıştır: Della Valle, 25. s.

⁹⁸ Onunla yapılan anlaşma için bkz. (Werböczy'nin karşı oyuyla): OL 1526 sonrası koleksiyonlar, Dezső Véghelyi'nin koleksiyonu (R. 284). 20 Ocak 1532 ; 25 Temmuz 1532'de hala o rapor vermektedir (aynı yer. sine die (=tarihsiz - ç.n.).

⁹⁹ OL Zichy cs., 4/1802. (23 Mart 1531).

¹⁰⁰ Vergi işiyle ilgili uygulamalar olasılıkla Nádasdy'nin (yani Gritti'nin) onayı olmaksızın: OL AE, 71/91 (3 Şubat 1531); Nagykároly'daki Károly ailesinin belgeliği (Bundan böyle: Károlyi It.) III. (Géresi K.) Bpeşte, 1885 (N. 105. 9 Aralık 1531); ve en başta da OL ADF Szapolyai, 5 Haziran 1531 = bir dicator kraldan yüksek soyluların isteği üzerine yönerge ister.

biçimde engellemiştir¹⁰¹. O günlerin Macaristan'ının en geniş bilgilenme yeteneğine sahip figürü Laski sonradan, madenlerin Gritti'nin söz verdiği gelirinin ancak küçük bir bölümünün hazineye girdiğini savlamıştır¹⁰²; ve görmüş olduğumuz üzere János, Erdel'le ilgili umutlarının daha 1531 baharında -bunun Fugger görüşmeleri sırasında olduğu da doğrudur ya-, boşa çıktığını belli etmiştir.

Öte yandan maliye işlerindeki kötü deneyimlere siyasal değişiklikler eşlik ediyordu. Szapolyai danışmanları arasında bu sıralar Gritti'nin iktidarı ele geçirmeye çalıştığı söylentisini yaymaya başlamıştır¹⁰³. Valinin attığı güç anlaşılır bir iki adım (Nádasdy'nin atanmasını düşünelim!) ve havada uçuşan İstanbul dedikoduları bu anlayışa büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Ama bunda en büyük pay şok durumunun geçip gitmiş olmasıdır. Gritti'nin davullar çalarak ilan ettiği büyük Türk (Osmanlı) saldırısı geri kalmış ve onun yerine Babıali ateşkese başvurmuştur¹⁰⁴. Bu durumda kralın saldırıya bağladığı korkular ve umutlar gerçekleşmemiş oluyordu. Ateşkesin sonucu olarak da kendi iktidarı gözle görülür bir biçimde stabilize olmaya başladı ve ülkeye ateşkes koşullarına uyulup uyulmadığını denetlemek için Leh görevliler geldi¹⁰⁵. Uzaklarda bulunan bankerin iktidarının hem kısıtlanması olanağı, hem de gerekçesi varmış gibi görünmeye başlamıştı birden bire -tabii ki bu arada sultan ile aradaki iyi ilişkinin zarar görmemesi gerekiyordu. Ancak kral bunu da düşünüyordu, 1531 yazında Babıali'den Alman imparatorluk toplantısına elçiler gönderme iznini de almıştı ve (Sultan) Süleyman'ın 1532'de gelmesi artık kesinleştiğinde bir mektup yazarak baronları ve papazları ona saygılarını sunmak üzere yanına çağırdı¹⁰⁶. Böylece durum elverdiğinde İtalyan'ın atacağı adımları da savuşturmayı umuyordu.

*

Derken talih gerçekten de çok geçmeden yüze güldü. Gritti 1532 yılı Paskalyası dolayında Türklerin (Osmanlıların) erteledikleri savaşa bu yıl gerçekten de girişeceklerini artık kesinlikle biliyordu. İstanbul'da geçen yıl

¹⁰¹ Gritti ile ilgili olarak Kretschmayr da ülkeyi soyduğu savında bulunur, ama verileri büyük ölçüde daha sonraki bir tarihe aittir ve verileri abartılıdır. Aşağıya bkz.

¹⁰² Pölnitz, 235. s.

¹⁰³ Ayrıntılar için bkz. *Kretschmayr*, 62. vd. s.

¹⁰⁴ Aynı yer 55. s. vd.

¹⁰⁵ Acta Tomiciana XIII. N. 360 ve N. 381.

¹⁰⁶ Tüm bunlar için: Óváry, N. 201 ve Ep. Proc., II. N. 6 (31 Mayıs 1532).

boyunca (Sadrazam) İbrahim Paşa'nın gösterdiği ilgi onun olası yitikleri¹⁰⁷ için parlak bir *tazminat olmuştu, keyfi öyle yerindeydi ki Macar işlerini* sürdürmek konusunda da eksiksiz bir çabayla çalışabileceğini duyumsuyordu: Bunlar Ferdinand ile yapılacak görüşmeler için Fransız, Leh aracılığı sağlamaya çalışmaktadır, kralla ve Nádasdy ile mektuplaşmaktadır, sınıfların düzenlenmesi işine, Perényi'nin Babıali'ye gönderdiği özel elçisine göz kulak olmaktadır vb¹⁰⁸. János'un kendisine verdiği, ama Habsburgların egemenliği altındaki Klissza kalesini ele geçirmeye çalışmaktadır¹⁰⁹ ve bu arada 30 Aralık 1531'de eski reçeteye göre Ferdinand'ı mektup göndererek savaşa tehdit etmektedir¹¹⁰. Derken 26 Şubat 1532'de yüzlerce kişilik asker eşliğinde Macaristan'a doğru yola çıkar; ama hastalığı ya da ticari işleri yüzünden öyle yavaş ilerlemektedir ki, -Nádasdy'yi 22 Martta kendisini karşılaması için Tirgoviste'ye çağırmıştır-, kral adına kendisini bekleyen Brodarics ve Werböczy'nin bulunduğu Brasso'ya ancak Mayısın sonuna doğru bir tarihte ulaşır¹¹¹.

Adı geçen iki kişinin gerçekten de açıklayacağı şeyler vardı, ama öyle görünüyor ki İtalyan'ın aynı zamanda Szapolyai ile de çekişecek hali yoktu. Şimdilik Pizzacomino'yu kurtardı, Brasso'ya epey pahalıya patlayan bir gümrük kirası sözleşmesi dayattı, sonra da hala savaşmakta olan Nagyszeben' i kapitülasyona razı edemediği için kendisinin topladığı bir kısmi toplantıyı Vízakna'da geride bırakıp Várad'dan ve Debrecen'den geçerek yavaşça Buda'ya çekildi ve saray onu burada büyük bir ihtişamla ve saygıyla karşıladı¹¹². Önemli sayılara ulaşmış bir orduyla geldiği ve Türk (Osmanlı) orduları da artık Macaristan'a yaklaştığı için kendisiyle kral arasındaki çelişkinin çözülmesi konusunda bir kuşku duyulmuyordu artık: 9 Temmuz 1532'de o zamana dek sahip olduğu rütbelerin yanına bir de -belli ki tazminat olarak da-, başkomutan, yani capitaneus generalis eklendi¹¹³.

¹⁰⁷ *Kretschmayr*, 50. s.

¹⁰⁸ *Agy.* 55. s. vd.

¹⁰⁹ *Agy.* 58. s. vd.

¹¹⁰ *Agy.* 62. s.

¹¹¹ Yola çıkış tarihi yanlış olabilir, yalnızca Della Valle'ye (21 vd. ve 49. s.) göre öğreniyoruz bunu. Nádasdy'ye yazdığı mektup *Ep. Proc. II., N. 4*; ayrıca hazırlamakta olduğum yapıtımıza bakınız.

¹¹² *Della Valle*'ye dayanarak *Kretschmayr*, 68 vd. s.; Gritti Vízakna'da Istvánffi'ye göre (120.s.) Deák Simon Athinai'yi astırdı. Bunun yanlış olduğunu bildiğimiz için (bkz. *Sörös Pongrác*'ın makalesi, *Századok*, 1905/39), Gritti'nin János tarafından oraya yerleştirilmiş olan adamlardan birini - belki de Sarlósi'yi - idam ettirdiğini düşünebiliriz.

¹¹³ *Ep. Proc.*, I. N. 8; *Történelmi Tár*, 1908, 277. s. ve *Kretschmayr*, 71. s.

Yeni atamayı izleyen birkaç gün ateşli etkinliklerle geçti. Ayın 11'inde baş eğmeyen Nádasdy'ye yeniden mektup yazar, kendisine bağlamayı dener - ve bu arada Pizzacomino'yu ondan Máramaros'u alması için yola çıkarır¹¹⁴. János'un sultanı karşılamak üzere yaptığı toplanma çağırısı sağır kulaklarca karşılandığı için beylere sitem eden bir mektup yazar¹¹⁵. Ama sonucu bekleyecek vakti yoktur, çünkü ayın 17'sinde (Sultan) Süleyman'ı ve sadrazamı selamlamak üzere sınıra doğru kendisi yola çıkar.

Buluşma Eszék'te gerçekleşir ve Gritti'nin ilk işi yine (Sadrazam) İbrahim'in yanına koşturan Péter Perényi'yi -potansiyel muhalifini-, yakalattırmak olmuştur¹¹⁶. Bunu yaptıktan sonra hemen Buda'ya dönmüş ve bu arada devasa Türk (Osmanlı) ordusu da batıya yönelmiştir. Kral János'un Türk (Osmanlı) dostu politikası şimdi en azından, sultanın Viyana'ya doğru ülkenin yüreğinden geçerek ilerlemesini engellemek gibi bir sonuç doğurmuştur; şurası da bir gerçek ki bu işe de Venedikli'nin elini iyice katmış olması gerekiyor.

Vali başkente dönünce ateşli etkinliklerini sürdürdü. Askerlerinin sayısını daha da artırdı ve kralın iyi para vermediği ücretli askerleri de hizmetine kabul etti¹¹⁷. Onunla ilgili olarak bize bir de Buda'ya Macar muhafız birliğinin yerine Türk (Osmanlı) muhafız birliği subayları bıraktığı bilgisi gelmiştir¹¹⁸. Bu pek olası olmasa da kesin olan şu ki durumun efendisi bu sırada odur. Her alanda geçerlilik kazandırdı iradesine: Maden kentlerinden olağanüstü vergi isteminde bulundu, János'un rehin işlerini onayladı, hazinedarlık yetkilerini kullanarak kamu yönetimine karıştı: Krallık buyruklarını kendi yazdırdığı ayrı yazılarla destekledi¹¹⁹. Tüm bunların yanına bir de diyet meclisi topladı alalecele ve bu meclis Buda'da 15 Ağustos'a dek

¹¹⁴ *Kretschmayr*, 69/4 not; dolayısıyla *della Valle*, 25. s.

¹¹⁵ EK Coll. Prayana Tom. XV. 148 s. recto (16 Temmuz 1532)

¹¹⁶ *Acsády*, 90. s.; *Kretschmayr*, 71. vd. s.

¹¹⁷ *Szerémi*, XC.

¹¹⁸ *Kretschmayr*, 72. s.

¹¹⁹ *Szerémi*, XCIII, Gritti'nin görevlendirme mektuplarına kralinkinden daha çok değer verildiğini söylüyor. Vergi istemi için bkz.: *Kretschmayr*, 73/1 not (5 Ağustos 1532) ve OL NMT, 1532 yılı, 1924/19/9 (4 Eylül 1532); vali 6 Ağustos 1532'de kralın Debrecen'i János Ezthari'ye ve Benedek Bajoni'ye 2.500 forint karşılığında rehin verdiğini yasal bir eylem (!) olarak onayladı (OL NMT, 1532 yılı "Illésházi"); buna koşut iş bitirmeye örnek: János'un Fehérvár kentine gönderdiği buyruk (OL Zichy cs., 33 et E/1 (2 Eylül 1532), ve Gritti'den aynı yazı aynı yerde (N. 2 (15 Eylül 1532).

sürdü¹²⁰. Toplantı alışılmış dava ertelemelerini gördü, sonra ister istemez gubernatorun gerçek bir tahta çıkış konuşmasını dinledi ve bu konuşma İtalyanca yapıldığı için János Dóczy bunu Macarca'ya çevirdi. Bu konuşmada Gritti ülkenin içinde bulunduğu sorunları yalnızca kendisinin ve Türk (Osmanlı) bağlaştığının savuşturduğunu ve savuşturacağını açıklıyordu; ve Ferdinand'ı ülkeden kovmaya söz veriyor ve hatta Szerémség'i Türklerden (Osmanlılardan) geri alacağını belirtiyordu. Ondan sonra tüm bunların karşılığı olarak korkunç bir vergi isteminde bulundu, *her mülkün yarı değerini (!)* oya sunmak istedi. Gerçi yeniden açılacak olan Erdel altın madenlerinin bu parayı karşılayacağını da belirtmişti, ama bu tartışmalı vaat dehşete kapılan ve krala bu durumu bildirmeyi deneyen sınıfların tedirginliğini gideremedi. Kral ise -başka ne yapabiliirdi ki-, bu başvuruları reddetti; eski sözcüleri Werböczy de aynı şeyi yaptı. Sonunda valiye boyun eğmek zorunda kaldılar; böylece onu pratikte de efendileri olarak tanımsız oluyordular¹²¹.

Şişeden salıverilen cin birkaç hafta içinde kendisini canlandıran kişinin neredeyse her işini elinden almıştı. Şimdi artık bir başkomutan olarak onun yerine askerî işler de görmeye başlamıştı: Olasılıkla Türklerin (Osmanlıların) isteği üzerine kendi ordusuyla Ağustos ayı ortasında Esztergom'u kuşattı. Güzel umutlarla girilen bu iş haftalarca sürmesine karşın bir sonuca yine de ulaşamadı. Gritti'nin Macar askerleri isteksiz çarpışıyorlardı ve Szapolyai'ninkiler ve onun getirdiği yardımcı birlikler de yine aynı biçimde davranıyorlardı¹²². Bu günlerde yalnızca bir tek iş bitirilebildi: Tamás Nádasdy'nin işi.

Vali yardımcısına son çağrılarını karargâhtan göndermişti, ama aslanın inine¹²³ gitmek onun aklının ucundan bile geçmiyordu, hatta adamları Máramaros'a gelen Pizzacomino'yu silahla karşılaşmışlardı: Saldırı haberi tam da bu günlerde ulaşmış olmalıdır Gritti'ye¹²⁴. Kral genç beyi kısa bir süre önce müthiş bir iyilik yaparak kendisine bağlamaya çabalamıştı: Gelini

¹²⁰ A MOE I., 462. s. verisini sonraki belgeler doğrulamaktadır ve bu toplantıyı toplantı tarihini de belirterek *conventus partialis* adını vermektedirler: OL NRA, 840/18. dolayısıyla II., N. 53/a. (Önceki 4 Mart 1533, sonraki 9 Şubat 1536)

¹²¹ Dava ertelenmesi için önceki notun belgelerine bakınız. Gritti'nin rolü için bkz.: Szerémi, XCI.; % 50 vergiyi gerçekten de toplamak istemişlerdi, bkz. OL Zichy cs. 81 NB/11904 (28 Kasım 1532)

¹²² *Kretschmayr*, 74. s. vd.

¹²³ Gritti bunları daha Esztergom eteklerinden 19 ve 31 Ağustos 1532'de göndermişti kendisine (*Kretschmayr*, 69/4. no.)

¹²⁴ *Della Valle*, 25. s.

olan Orsolya Kanizsai'yi 9 Haziran 1532'de evlendirmiş ve böylece muazzam bir aile mülkünün mirasçısı yapmıştı¹²⁵. Nádasdy sonunda Gritti'ye ihanet de etti. İtalyan'ın başka bir yardım araması gerekiyordu ve bu yardımı János Dóczy'nin kişiliğinde buldu. Daha Esztergom eteklerindeyken bu kişi thesaurarius ünvanını taşıyordu¹²⁶, Nádasdy'nin görevi konusunda ise bir daha haber alamıyoruz.

Esztergom'a kötü sonuçlanan saldırı Sultanın Kőszeg eteklerinde uğradığı gözle görülür fiyaskonun küçük bir kopyası idi. Ekim sonunda artık Türk (Osmanlı) ordusu da geri çekilmeye başlamıştı ve Slovenya'yı yakıp yıkarak geçiyor ve yurduna doğru akıyordu. Durum kritikleşmişti: János'un -dolayısıyla da şimdi artık Gritti'nin de-, yarım ülkesi Alman İmparatorluğunun muazzam ordusuna karşı dayanabilecek miydi? Banker-vali Buda'da ancak birkaç gün dinlenmeye cesaret edebildi ve sonra Dóczy ile, Laski, Batthány ve Orbán ile Belgrad'a divandan bir yardım istemek için koştu; Szapolyai ise -Venedikli'yle sultana büyük armağanlar göndererek-, büyük bir bilgelik göstererek Maros kıyısına geri çekildi¹²⁷.

Ama tehlike kısa sürede geçip gitti. Dev imparatorluk ordusu Macaristan'a ayak basmaksızın ve tek çarpışmaya katılmaksızın dağıldı; gubernator ise başkenti savunmak için asker bulmayı başardı ve aynı zamanda Eszék'te daha büyük bir Türk (Osmanlı) birliğinin yardıma hazır beklemesini sağladı¹²⁸. Gritti yine de Perényi'yi serbest bırakmayı uygun gördü (Nádasdy olayından akıllandığı için bunu, önce oğlunu İstanbul'a rehin göndererek yaptığı da doğrudur ya)¹²⁹. Bu işleri bitirdikten sonra ise çevrede köylü askerler (!) toplayan kralla buluşmak istiyordu ve biraz kararsızlıktan sonra Tisza kıyısında bir yerde onu bekledi. Alınmış olan yardımı ve hiç değişmeyen yardım vaatlerini yineledikten sonra Gritti Buda'ya döndü¹³⁰, János ise Debrecen'den geçerek Huszt'a gitti¹³¹: Öyle görünüyor ki Nádasdy işiyle ilgili bir işini bitirmek istiyordu.

¹²⁵ Horváth M., Nádasdy, 59.s. ve 59/3. not.

¹²⁶ Dóczy maden kentlerine 5 Eylül 1532'de Esztergom eteklerinden thesaurarius olarak yazmaktadır: OL NMT, 1532 yılı, 1924/19/8

¹²⁷ Szerémi, LXXXVIII. ve Kretschmayr, 77. s.

¹²⁸ Kretschmayr, 78. s.

¹²⁹ Della Valle, 33. s.

¹³⁰ Kretschmayr, 79. vd. s.

¹³¹ 1530 Ocağında Debrecen'deydi (OL Zichy cs., 4/1808, 12 Ocak 1532), Huszt'ta daha sonra bulunmuş olmalı, çünkü oradan 18 Ocakta Buda'ya dönüşü bekleniyordu (Tört. Tár. 1908. 323. s.)

Gritti ve yanındakiler 21 Aralık 1532'de, kışın dondurucu soğukunda Buda'ya vardılar¹³². Tatsız bir haberle karşılandı burada: O uzaktayken Nádasdy kente gelmiş ve Athinai ile ve başkalarıyla birlikte kendisine bağlı bir otuzda bir vergi toplayıcısı olan memur János Bogádi Deák'ı soymuştu¹³³. Burada iki başrol oyuncusunun kişiliğinde János'un doğrudan yandaşlarının güzden beri olan bitenlere gösterdikleri ilk tepkiyi görüyoruz: Türklerin (Osmanlıların) yenilgisinden sonra Gritti'nin gücünün de azalacağını umuyorlar, sultanın onu öldürttüğü haberini yayıyorlardı düpedüz. Bu gözük pek eylem gubernatoru son derece kızdırdı. Ele geçirdiği başrol oyuncularından birini astırdı, elinden kaçmayı başaran Athinai'yi provisorluktan aldı ve yerine de Kral János'a 1527'den beri hizmet eden György Fráter'i getirdi¹³⁴. Baş suçlu Nádasdy'nin ele geçirilmesini ise aylar sonra İstanbul'dan tekrar tekrar denedi ve elinden bir şey gelmediği için kapıldığı öfkeyle ondan bir biçimde öç alabilmek için sahte bir Kanizsay oğlu bile yarattı¹³⁵. Oysa suikastin ona yararı dokunmuştu: Egemenliği öncekine göre daha da güçlenmişti, çünkü hazinedarlıktan sonra kendi yarattığı bir göreve başlamıştı. János'un onun Buda'ya dönüşünü erteleyip durmasına şaşmamak gerekir. Nádasdygilinkilere benzer biçimde danışmanları da daha cesur davranmaya başlamışlardı; başlarında İmre Czibak olmak üzere onu uzaklarda kalmaya teşvik ediyorlardı¹³⁶. Ancak İtalyan'ın kurnazlıkları özellikle Nádasdy tarafından da canlandırılmasına yardımcı olunca Ferdinand ile yapılan barış görüşmelerinin altını oymaya başlamışlardı (Kendisinden

¹³² *Della Valle*, 26 vd. s. ve Tört. Tár (1908, 290. s.

¹³³ Olayı Szerémi'den öğreniyoruz (LXXXIX.), ama bunun zaman belirlemesi tümüyle yanlışdır: 1533 Şubatında Gritti artık Buda'da idi. Bu olay bir olasılık Gritti Belgrad'da bulunduğu sırada olmuş olmalıdır. Belki de 1532 Şubatı da söz konusu edilebilir, ama bununla da Brodarics'in Nádasdy'ye yazdığı 1532 tarihli mektupları çelişir gibi görünmektedir. (Tört. Tár 1908, 264. s. vd.)

¹³⁴ *Szerémi*, XC.; "rahip" in provisorluğuyla ilgili belgelere dayanan veri ancak 1534'e aittir (OL Zichy cs., 4/1824, 1 Eylül 1534). György Fráter'in adı belgelerde ilk kez consiliarius olarak 1532 Mayıs'da geçer (OL NMT 1533 yılı, "Illésházy"), buna karşın Gritti'nin adamı olarak bakmamız gerekir ona: Szerémi işe başlar başlamaz bomboş tungırdayan krallık kilerini doldurduğunu yazmaktadır. Bunun için gereken parayı Gritti'den almış olmalıdır.

¹³⁵ 25 Şubat 1533'te artık öyle haberler dolanıyordu ki bunlara göre Gritti'nin ricası üzerine (Sadrazam) İbrahim János'a Nádasdy'yi yakalatması için buyruk göndermişti; ve İtalyan Ferdinand'ın adamlarından İstanbul'dayken bile onun yakalatılmasını isteyecektir (*Kretschmayr*, 82 vd. s.). Saf Brodarics bu sıralarda Nádasdy'yi, Huszi'u vererek ve kendisinde kalmış olan mührünü (!) geri vererek valiyi yatıştırmaya ikna etmeyi denemektedir (Tört. Tár. 1908 292 ve 323. s.). Bu arada Gritti bir sahte Kanizsay daha yaratmıştır ve böylece Nádasdy'yi mülkünden etmeyi denemektedir (Ep. Proc. II., N. 18., 12 Ekim 1533).

¹³⁶ *Kretschmayr*, 82. s.

bağımsız olarak yapılan her türlü girişim Gritti'nin durumunu bozuyordu, özellikle de eğer bunlar barış ile ilgiliyse.), ve 1533 Ocağının son günlerinde başkente bir yolculuk yapmaya karar verdi¹³⁷. Ancak iyi başlayan anlaşma birkaç gün sonra beklenmedik bir dönüşümle sona erdi, Ferdinand'ın İstanbul'da da, hem de başarılı geçen görüşmeler yaptığı ortaya çıkmıştı¹³⁸. Habsburgların kendilerini dışarıda bırakarak Türklerle (Osmanlılarla) anlaşma yapmaları olasılığı hem kralın hem de valinin çıkarlarını tehdit ediyordu: Bu durumda, (Sadrazam) İbrahim'in zaten İstanbul'a çağırıldığı valinin Avusturyalı elçilerin işlerini dengelemek üzere Babıali'ye gitmesi konusunda kolaylıkla anlaşılabilir.

Bir yıldır denetleyemediği işleri yüzünden de İstanbul'a gitmesi gereken Gritti depoda bulunan hemen her şeyi hemen sattı (yığınla safran vardı; önüne gelene bundan satın almayı dayatmıştı) ve 25 Martta ivedilikle yola çıktı. Demek oluyor ki kral başına bela olmuş olan validen yine kurtulmuştu¹³⁹, ama Macar sorununun çözümünün anahtarının şimdi rakibinin gittiği yere, Boğaziçi kıyısına geçmiş olması rahatlamasını büyük ölçüde engelliyordu. Tümüyle savunmasız kalmamak için Kançılar Werböczy'ye Gritti'nin gidişinden hemen sonra buyruk verdi: Onun da Babıali'ye gitmek üzere hazırlanmasını istedi, daha sonra ise deneyimli Laski'yi de İtalyan'dan sonra kendi sözcüsü olarak (İstanbul'a) gönderdi¹⁴⁰.

*

Korkmakta her bakımdan haklıydılar. İstanbul'da daha Gritti'nin ulaştığı sırada Habsburgların elçileriyle görüşmeler yapılıyordu. İtalyan bir yıldır uzakta olduğu için etkisi azalmış olsa Sultanın Macaristan'a ilişkin anlaşmanın yapılması işini kendisine bırakmasını sağlamıştı. Tam da zamanıydı: Ferdinand'ın elçisi Zárai Jeromos askeri başarısızlık, Fransızların verdiği bilgiler ve bir de İran savaşlarının hazırlıkları dolayısıyla daha bir yumuşamış olan (Sadrazam) İbrahim'le barış imzalanması konusunda ilke olarak artık anlaşmıştı.

¹³⁷ Acta Tomisiana XV., N. 158; Szalay, MT., 133. s.; Bardossy, 118. s.

¹³⁸ Aynı yer.

¹³⁹ *Kretschmayr*, 90. s. Safran konusu: Brasso olayı için bkz. agy. 85. s.; bir başka örnek: OL Zichy cs., 4/1809 (23 Mart 1533), Gritti pek çok köyü safran almaya zorlamıştı. Ama 1532 Buda meclisinde de ülkenin başına safranı sarmıştı! (*Szerémi*, ag. Yer).

¹⁴⁰ Werböczy daha 26 Mart 1533'te 6 000 forint borç aldı bu yolculuk için: *Fraknoi*: Werböczy 291. s.; Laski için aşağıya bkz.

İtalyan, Zárai'nin ve İbrahim'in anlaşmayı -bu anlaşma konusunda Zárai'nin oğlu Viyana'da Türk elçisinin bulunduğu bir toplantıda bilgi vermişti-, olasılıkla sultanın haberi olmaksızın yaptıklarını tam zamanında öğrenmişti. Buna göre barış anlaşmasında Macaristan'ın ikiye bölünmesine yer vermeyi vaat etmişlerdi, durum zaten böyleydi, oysa Babiali bunu ne bu sırada ne de daha sonra duymak bile istemiyordu, bu yüzden ilkesel kararlar alınırken Macar sorunu pratikte ele alınmamış oldu. En azından (Sadrazam) İbrahim'in İran'da saplanıp kalmış olan Türk (Osmanlı) İmparatorluğu için bu tür sert önlemlerle vakit kazanmak istediğini düşünebiliriz. Gritti bu olanağın ayırımına vardığı için ortaya çıkan kargaşayı kendi yararına -Szapolyai yararına değil!-, kullanmak istedi. Yetki sınırlarını çok büyük ölçüde aşarak, imparator ile sultan arasındaki pazarlığa karıştı ve Alman elçilerine yavaş yavaş, her ne kadar sultan Macaristan'ı János'a vermek istiyorsa da Ferdinand ile ortaya çıkan sınır sorunlarını gidermek üzere aldığı tam yetkiyi kullanarak Habsburgları avantajlı duruma geçirebileceğine inandırdı. Sonunda da sakınarak neredeyse tüm Macar sorununu Ferdinand'ın tam istediği biçimde sultan adına çözmeyi önerdi. Gritti'nin bu önerilerinin temelsiz olduğu apaçıktır: Sultanın bütün ülkeyi János'un yönetimine vermek konusunda kararlı bir niyeti vardı ve bu arada da Ferdinand'a da Mohaç öncesinde elinde bulunandan ötesini bırakmak istemiyordu. Ancak Venedikli ve (Sadrazam) İbrahim yanıltma, kandırma ve inandırma konusunu öyle bir yere vardırıdılar ki -eğer araya ilgisiz biri girmemiş olsaydı-, neredeyse gerçekten sultanı da aldatıp son kararı verecek kişinin Gritti olmasını sağlayacaklardı. Bunun için doğal olarak her iki tarafın rahat olması gerekiyordu; her iki tarafı da kendileri için çalıştığına inandırması gerekiyordu. Ancak iki tarafın ikisi de ona güvenmiyordu. Szapolyai İstanbul'a önce Werböczy'yi sonra da Laski'yi göndermişti arkasından. Buda'da olanlardan sonra gubernatorun yaptığı işleri denetlemek ve dengelemek gerektiği belliydi, ama Gritti onları yine de aldatı. Laski'nin ve kançıkların görüşmeleri tümüyle başka konularda sürüyordu (örn. eskimiş Silezya-Macaristan sorununu ortaya atmışlardı): Werböczy yalnızca Babiali'nin resmi tutumu konusunda bilgi topluyordu ve sunduğu zengin armağanlara karşılık 1533 Aralık ayında yurda sultanın vaadini getirdi: Bu iş için görevlendirilmiş olan Gritti ülkenin tümünü János için barışla elde edecek, hatta güneydeki uç kaleleri de geri verecekti. Valinin kendisi daha önceki bir tarihte (1533 Temmuzunda) benzeri bir vaadi içeren mektupla kralı rahatlatmıştı.

Serüvencinin oyunu sonunda yitirmesine Avusturya sarayının onun karmaşık dolaplarını anlamadığı için -oysa kendisine, Venediklinin kişisel

çabalarının yanı sıra bunun da bir yararı varmış gibi görünüyordu-, vaktinden önce Gritti'nin vaatlerini açıklaması yol açtı ve böylece (Sadrazam) İbrahim İran seferine çıktığı için bir başına kalmış olan İtalyan'ın üstündeki kisveyi Sultanın gözü önünde çıkarmış oldu. Gritti'nin pozisyonu sarsıldı, öyle ki 1534 baharında artık kendisini görüşmelerden uzak tutmak zorunda kalmıştı. Bu arada Babıali'de -(Sadrazam) İbrahim'in uzaklaşmasıyla ve rakibi korsan asıllı denizcilerin komutanı Barbaros Hayreddin'in gelmesiyle ve bir de Fransız diplomasisinin yeni etkinlikleriyle-, tümüyle barış karşıtı akım egemen oldu. Habsburgların elçileriyle sürdürülen diyalog -ki bu diyalogda Macar konusu aslında baştan sona yalnızca ikincil bir sorun olarak kalmıştı-, yavaş yavaş gündemden çıktı. Ferdinand'ın 11 Ekim 1533'te törenle ilan ettiği barış (doğal olarak (Sadrazam) İbrahim'in koşullarıyla!) daha doğmadan ölmüştü. İtalyan yine de kendisini yazığıya teslim etmek eğiliminde değildi: Etkinliğini iyice yitirdiği Babıali'ye yavaş yavaş sırt çevirerek imparatorluğun elçileriyle birlikte Türk (Osmanlı)-İran savaşları sırasında Türk (Osmanlı) İmparatorluğuna karşı alabildiğine fantastik planlar yapmaya, bir Hıristiyan saldırısının planlarını yapmaya koyuldu. Sonunda 15 Haziran 1534'te Ferdinand'ın ve János'un ülkeleri arasındaki sınırları Babıali'nin isteğine göre çizmek üzere sultanın buyruğuyla Macaristan'a doğru yola çıktı; ruhunun derinliklerinde belki de Kral János'u yerinden edip Macaristan'ı Habsburgların yönetimi altında birleştirmek ve V. Karl'ı doğrudan doğruya İstanbul'a bir saldırı başlatmaya ikna etmek yatıyordu¹⁴¹.

Büyük barış umutlarının demek ki ancak buncası gerçekleşmişti: İtalyan, Babıali'nin aslında hiç kimsenin bilmediği buyruğuna uygun olarak krallar ve halk konusunda karar vermek üzere giderek daha da tanınmayan birine dönüşmüş olarak Macaristan'a gelmişti. Herkes en iyi şeyleri ummakta haklıydı, ama en kötüye de hazır olmalıydı: Beklentinin histeri sınırlarına ulaşmış olmasına da şaşılmaz¹⁴². Oysa her iki tarafın da kendilerini kurtarmasını beklediği insan özellikle de bu aylar sırasında kendi yanlışlarını sergilemişti. 1533 yazında eyleme girişirken uyguladığı yöntem politik servenciliğin pek çok belirtisini üstünde taşımaktadır. Doğal olarak aslında neyi planladığını sezmemek bile pek olanaklı değildi. Eğer özgürce varsayımlarda bulunacak olursak olasılıkla Ferdinand'dan da valilik görevi elde

¹⁴¹ İstanbul görüşmelerinin kargaşa dolu olayları konusunda özellikle bkz.: Szalay MT, 134. s. vd.; Kretschmayr, 87 s. vd.; ve Bárdossy 112. s. vd. net bir resim oluşturmak olanağı vermektedir. Yukarıda anlatılanları bunlara dayanarak oluşturduk.

¹⁴² Bkz. Acta Tomiciana XV. cildinin çeşitli elçi raporları; bunun yanı sıra Acsády, 103 s. vd. ve Kretschmayr, 98 s. vd.

etmeyi düşünüyordu; ve bunu Babıali'ye Janos'un yönetiminde gerçekleştirilecek olan birleştirme anlaşmasının bir uygulaması olarak, Habsburglara ise Türkleri (Osmanlıları) aldatmak olarak gösterecek ve Macarların karşısına da ülkeyi yeniden birleştiren kişi gibi çıkabilecek ve de ülkeyi sonunda kendisine ayıracaktı. Ancak ne planlarsa planlasın Buda'da oynadığı rolünün tümü de yaslanabildiği tek gerçek gücün Türkler (Osmanlılar) olduğunu kanıtlamaktadır; çevirdiği son dolaplar ise onu kaçınılmaz bir biçimde özellikle de bu destekten uzaklaştırmıştı. Gerçek yüzünün ortaya çıkışından sonraki planlar konusunda ise -Habsburg elçilerinin kulağına hoş gelen bu fikirleri kendisi de ciddiye almış olsa bile-, tüm güzelliklerine karşın çenimizi yormamıza yazık olur.

Bu sonuncu planlar aslında tek bir amaca hizmet ediyor olmalıydılar: Habsburgların dostluğunu böyle kazanmak istiyordu. Gritti'nin taraf değiştirme düşüncesiyle ciddi bir biçimde uğraştığı açık gibi görünüyor: 1534 yazında Türk (Osmanlı) başkentini bir daha dönmemek üzereymiş gibi terk etmişti; oradan küçük oğlunu da getirmişti; ve de öyle değerli şeyler vardı ki yanında mal varlığından geride bir şey bırakmak istemiyormuş gibiydi¹⁴³. Çünkü politik rolü onu mali iflasın eşiğine getirmişti; Barbaros Hayreddin ondan aldığı krediyi ödemeyi reddetmişti ve kendisinin toplamak üzere kiraladığı vergi gelirlerinin geri kalan taksitlerini ise hazine hiç acımadan tahsil etmeye başlamıştı ondan, öyle ki gümüş yemek takımlarını bile kısmen satmak zorunda kalmıştı¹⁴⁴. Ve tüm bunlar da başına sermayesinin önemli bir bölümü Macaristan'da umutsuzca ipotek altında olduğu bir sırada gelmişti.

Bu noktada bir an için duralım. Bir mektubunda Gritti'nin kendisi ve İtalyan sekreteri Tranquillus Andronicus anılarında aynı şeyi savlamaktadırlar; buna göre Kral János'un 1534'te Venedikliye artık 300.000 forintten fazla borcu vardır¹⁴⁵. Gerçi bu muazzam borcun bir bölümünün gerçek yatırımdan kaynaklanmadığı olasıdır; Máramaros tuz ocağı, Eğri piskoposluğu ve benzeri yerlerin gelirlerinden ya da Erdel madenlerinin mülkiyet hakkının zaman zaman başkalarına devredilmesiyle ortaya çıkan farktan kaynaklanıyor olabilir ve bunda 1532 seferinin ücretli askerlerinin ücreti de bulunuyor olabilir (çünkü bu sıralar herkes hazine adına savaşmak istiyordu!). Ama o, gerçekten kimi madenlere de yatırım yapmıştı, bunlar için

¹⁴³ *Della Valle*, 40. s. vd.; *Agostino Museo*'nun Gritti'nin ölümüyle ilgili anıları, *Magyar Történelmi Társ.* III. (Bundan böyle: *Museo*) 70. s.; *Szerémi*, XC VII.

¹⁴⁴ *Kretschmayr*, 109. s.

¹⁴⁵ *Kretschmayr*, 50/1. not.

avanslar vermişti ve gerçekten krala da borç paralar vermişti ve bunun miktarı az da değildi! Bizim de bildiğimiz tek kredi mektubu 15.000 forintten söz ediyor; ve bunun karşılığında János ona 13 Mart 1534'te Szeged'i rehin vermişti¹⁴⁶, ama ülkenin tüm piskoposluklarının gelirlerinin de onda rehinde olduğu savı da vardır¹⁴⁷ ve kuşkusuz Debrecen de bir süre onun eline geçmişti¹⁴⁸. Yatırımda kullanılmış paralara rehindeki yerlerden yılda ancak kırıntılar geri dönmüş olmalıdır; eğer onların başına da maden kirasının başına gelen gelmediyse. Kraldan alındığı savlanan armağanların bunun yanında bir önemi yoktur, çünkü yağlı lokmalar ona değil divana ayrılmıştı¹⁴⁹.

İstanbul'daki sorunlardan sonra Gritti bu istemlerini yazısına terk etmeyi pek istemiyordu; hatta sarsılan durumunu daha sonra Macaristan'da düzeltmeyi umuyordu. Babıali'de ne ölçüde bozguna uğramış olursa olsun, Macar işleri söz konusu olduğunda yine de en yararlı aracı olarak o görünüyordu. Sınır anlaşmazlığını düzenleme görevi sürüyordu, hatta yolda kendisine eşlik etmek üzere askeri bir güç de -gerçi bunun büyük bölümü oradan buradan bulunup buluşturulmuş çete idi, ama 200 de yeniçeri ayrılmışlardı ona- verilmişti¹⁵⁰.

*

Uzun ve kısmen işlerini gizlice tasfiye etmeye yönelik hazırlıklardan sonra gubernator yukarıda belirttiğimiz üzere sonunda, 15 Mayıs 1534'te Macaristan'a doğru yola çıktı¹⁵¹. Açıkça anlaşılacağı üzere her türlü zora başvurarak Macar beylerini boyun eğdirmeye niyetliydi¹⁵²; deneyimlerine dayanarak kendisinin 32/33'te onlar arasında kurduğu yapıları o zamandan beri büyük ölçüde yeniden yıkılmış olduklarını seziyordu. Sezgisi gerçek du-

¹⁴⁶ EK LEO N. 39 (Tarih yanlış olabilir, 1533 yerine!).

¹⁴⁷ *Kretschmayr*, 50.s.

¹⁴⁸ Károly It. III., N. 109. (17 Haziran 1534): İstanbul'dan Debrecen'e Laski'den Macaristan'a ilk kez geldiğinde aldığı 1.000 forinti ödeyeceğini yazıyor ve bunun karşılığında da Tetétlen'i alacaktır; görmüş olduğumuz gibi Ağustos 1532 'de kral Debrecen'i Bajoni'ye ve Ezhári'ye (Gritti'nin onayıyla) rehin vermişti.

¹⁴⁹ İmparatorluk elçisi Scepper Gritti'ye gönderilmiş olan 200.000 forintlik armağanın başına ne geldiğini öğrenmek istemektedir (*Kretschmayr*, 118. s.): Bu öyle bir abartıdır ki sözünü etmeye bile değmez.

¹⁵⁰ *Della Valle*, 36. s.; Scepper'e göre yalnızca bulunup buluşturulmuş adamları vardı ve bu, olan bitenlerden sonra pek de olanaksız değildir (Karş.: *Bárdossy*, 157. s.)

¹⁵¹ *Della Vale* 36. s. ve *Kretschmayr*, 109. s.

¹⁵² Scepper'e söylediği sözler için bkz.: *Bárdossy*, 157. s. ve *Kretschmayr*, 114. s.

ruma uygun düşüyordu, yine de bunda büyük bir yanlıgı gizliydi: Yurt içindeki değişikliklerin önemini küçümsemişti.

1530 Noeli kutlamaları sırasında henüz durum öyle görünüyordu ki iç savaşı kazanmanın yolu Türklerle (Osmanlılarla) işbirliği yapmaktı. Ama işte bu umut Kőszeg eteklerinde tüm gerçekliğini yitirmişti; Szapolyai'yi Gritti'yi atamaya ikna eden gerekçelerin yarısı da anlamını yitirmişti. Buna karşılık salt bir araç olması düşünülen vali Türk (Osmanlı) desteğini en başta kendisi yararına sağlayıp korkunç tehlikeli bir rakip durumuna gelmişti: Daha önceki kuşkuvarın 1532/33 kışında tehdit edici bir gerçekliği olduğu ortaya çıkmıştı. Bu olgunun etkisiyle oynadığı rolün getirdiği ekonomik avantajlar da tersine döndü: Buda aşırı istemleri olan kredi açıcısından olabildiğine ucuz bir biçimde kurtulmak istiyordu. Gritti'nin beyleri frenlemek konusunda pek az yararı görülen başlangıçtaki çalışmaları kralın çevresine yöneldiği için daha sonra tümüyle geçersizleşmişti. Yitirdiği pozisyonlarını yeniden elde etmeye yarayan ve 1532'de yeni bir temel oluşturmaya yarayan çok hızlı yargılama gücü, iradesi, bu arada gösterdiği enerji, adamlarını seçmekte gösterdiği yeteneğe değer verme olgusu (Nádasdy ve Martinuzzi gibi iki kişinin kariyerini ona borçlu olduğunu düşünelim!)¹⁵³ yalnızca kendi amaçlarına hizmet ediyordu ve bu yüzden de rakiplerinin gözünde daha da tehlikeli bir duruma gelmişti. Gritti-deneyimi demek oluyordu ki başarısız olmuştu: János'a -eğer kendisi de onunla birlikte alaşağı olmak istemiyorsa-, bir biçimde onu görevden uzaklaştırmak işi düşüyordu.

Bu sıralarda Macaristan'da tek hesaba katılabilecek iç güç sayılan yüksek soyluların şimdi artık tüm olayı nefrete dönüşen bir antipatiyle izlemeleri de bunu yapmasını gerektiriyordu. Onlar da Türklerin (Osmanlıların) aşırı gücüne inanıyorlar, homurdansalar da yarı Türk (Osmanlı) sayılan bankerin çabalarına katlanıyorlardı; Kőszeg'den sonraki hava değişimi konusunda ise Nádasdy'nin ve Athinai'nin başkaldırısına göndermede bulunmamız yeterlidir. Süreç anlaşılır durumdadır: Kendisi tarafından başına çağırılan Türk (Osmanlı) zaferinin gerçekleşmemesi sonucu Gritti uzağı en iyi gören baronun gözüne bile doğrudan Türk (Osmanlı) egemenliğinin bir kurucusu olduğu ya da yeni bir üçüncü egemenliğin kurulması için uğraşan, engellerle boğuşan biri olarak görünecekti. Kendi temsilcilerinin, yani aralarından seçim sonucu ortaya çıkan Szapolyai'nin yerine

¹⁵³ Nádasdy 1526 öncesinde yalnızca kral sekreteri idi, dolayısıyla da 1529'a dek Buda castellanus'u idi; György Fráter'in ise ilk gerçek hükümet görevi provisoriatu idi ve danışmanlığa onu Gritti getirmiştir.

Türklerle (Osmanlılarla) nazik ilişkiyi düzenleme işini çok fazla dayatılmış bir yabancıya vermek onlara anlaşılır bir biçimde ve haklı olarak saçma bir düşünce gibi geliyordu. 1530-32 meclislerinin de gösterdiği üzere egemen sınıfın çoğunluğunun en büyük kaygı duyduğu konu da artık, parçalanmayı sürdürmek değil de birliğin kurulmasıydı daha çok.

Eğer Venedikli yüksek soylulara maddi ve kişisel avantajlar sağlamış olsaydı bunların bir bölümü politik olan kaygıları kolaylıkla unutabilirdi tabii. Ama özellikle de bu alanda çatışma vardı; onun çıkarları Macar beylerinin çıkarlarıyla çakışmıyordu. Birkaç kişiyi (Dóczy, Batthyány Orbán, Perusics Gáspár, Dobó Ferenc) gerçi bir biçimde kendine bağlamayı başarmıştı, ama büyük çoğunluk düşmanı olarak kalmıştı ve de iki nedendendi bu. Bir yandan İtalyan iktidar için sürdürdüğü yarışmada tüccar geçmişini yadsıyamıyordu ve kuşkulu ticari işleri kentlilerin çıkarlarını bile ciddi biçimde zarara sokuyordu (vergi toplama girişimlerini ya da safran-öyküsünü düşünelim), üstüne üstlük yüksek soyluların da zarara uğramasına yol açıyordu. Nádasdy Máramaros'tan vazgeçmek istemiyordu; Czibak, Erdel Piskoposu János Statileo, Gergely Pesthieny Erdel'deki çıkarlarla ilgileniyorlardı; Athinai onun yüzünden Buda privisorluğunu yitirmişti; ve belli ki bunlar daha da uzatılabilir. Ve bu tip işler birbiriyle karşı karşıya duran iki küme içinde de büyük bir nefret uyandırıyor; bu bir yana, ya bir de dışarıdan biri içlerine girmeye kalkışacak olursa ne olurdu?! Sonuç olarak da iç savaş sırasında yavaş yavaş oluşan tuhaf morale bir yabancıya saygı duyacağını hiç kimse beklemiyordu: Yani artık düşmanlık yüksek soyluların ölümüne yol açamazdı¹⁵⁴. Ártándygili hiç kimse unutmamıştı.

Demek, birbiriyle sınıksız iç içe geçmiş kişisel, maddi ve siyasal çıkarlar ayrı ayrı tek bir yön gösteriyordu: Bu durum sınıf çıkarının oluşmasına seyrek bir örnektir, özellikle de sınıfın iktidarının yürütücüsü kralın da benzeri bir kariyeri izlemek zorunda kaldığını düşünecek olursak. Ancak tam bir çıkar özdeşliği de János'un kötü sonuçlanmış olan girişimini doğrudan bir eylemle sona erdirecek gücü sağlamıyordu. Deneyimin gerekçelerinden biri de hala geçerliydi. Szapolyai'nin çok korktuğu, ülkenin tümüyle parçalanması olasılığı 1532'den başlayarak gözüne geri dönüşü olmayan bir gerçeklik gibi görünmeye başlamıştı. Buna karşılık sanki son söz Gritti'ye verilmiş gibiydi: Babıalı ile Ferdinand'ın ortak iradesiyle ülkenin János'a verilmesi

¹⁵⁴ Bu konuya hazırlamakta olduğum çalışmamda ayrıntılı olarak ele alacağım.

umudu gözler önünde pek soluk bir biçimde titreşiyordu. Ancak János'un kendisi de Ferdinand'ın buna karşıt bir vaadi dile getirdiğini duymuş olmalıydı: Eğer o bu arada hayır diyecek olursa elde edilecek en iyi sonuç şimdiki durumun yeniden doğuşu olabilirdi. Demek ki geriye geçerli sınırları şöyle böyle onaylamak olanağı kahyordu. Bu sırada ise başrole Gritti soyundu -her iki tarafa da vaatlerde bulunması bu bakımdan Szapolyai'nin işine yaramıştı- ve hala beklenen başkaldırı kaynaşmalarının daha önce de açıkça rengini belli ettiği Ferdinand'a karşı yöneleceği umuluyordu¹⁵⁵ ve bu durum da Kral János'un yalnızca işine yarardı. Sonuç olarak ele alındığında ise tüm bu hesaplardan da daha önemlisi Kral János'un her ne olursa olsun ülkenin doğu bölgesinin Türklerin (Osmanlıların) çıkar bölgesi içinde kalacağını iyi bilmesiydi; gubernator ise şimdi bile Babıali'nin adamıydı; onunla oyun oynamaktan sakınmak gerekiyordu.

Kralın Gritti'nin 1533'ten sonraki çekilişini izleyen politikası bu ikili kararlılığın var olduğunu tam olarak göstermektedir. Vali adamlarına hazinedarlığın ve Buda provisoratusluğunun yanı sıra Erdel'de de önemli pozisyonlar sağlamıştı: Tuz ocağı şimdi Ferenc Dobó'nun kahyalığına geçmişti ve yandaşları eyalette artık silahlı güce de sahipti¹⁵⁶. Demek ki karşı saldırıların en başta bunlara yönelmesi gerekiyordu. 1533 Martının sonunda kral en başta gelen Gritti muhalifi olarak ortaya çıkan Imre Czibak'ın kendi çevresinde yeniden görünmesinden sonra¹⁵⁷ yaz başında -ve iki yıl önceki reçeteye göre- öncelikle o sıradaki vali yardımcısına karşı sakıngan girişimlerde bulunur: Bir süre (bu unvanı da taşıyan) Dóczy'nin istifa edeceği haberleri dolaştı. Ancak herkesin nefretine hedef olan hazinedar buna karşı çıktı ve görevinde gerçekten de aylarca kaldı¹⁵⁸. Buna karşılık güzün ortalıkta Gritti'nin bu yıl da Buda'ya gelmeyeceği haberleri uçuşmaya başlayınca Szapolyai yine cesaret kazanır. Pécs'e giderken Buda'da kendisinin yerine Czibak'ı bırakmak ister (György Fráter'in göz yumması ile mi?) - ve bu iş ancak bu kişinin krala koşullar öne sürmesi (!) üzerine geri kalmıştır¹⁵⁹. İki

¹⁵⁵ Ferdinand'ın yandaşlarının kaynaşması için bkz.: *Acsády*, 101. vd. s.; ötekiler için ortaklaşa yapılan toplantılar kanıt oluşturmaktadır.

¹⁵⁶ Erdel için bkz.: *Acta Tomisiana* XV. N. 151; Dobó için: *Museo*, 71. s.

¹⁵⁷ OL NRA, 840/18: 24 Mart 1533'te kral Munkács'ı ve Ferdinand'a giden, bir zamanların Artándy ailesinden olan Mihaly Bydly'nin mallarını Imre Czibak'ın kolladığı Ferenc Begesi'ye verir.

¹⁵⁸ Her ne denli 9 Haziran 1533'te istifa edeceğini duyarsak da (Ep. Proc. II., N. 14), 26 Haziranda hala hazinedar ve vicegubernator odur (OL NMT, 1533 yılı "Illésházy").

¹⁵⁹ *Gábor Kujáni*'nin makalesi, *Századok* 48 (1914), 115.s. vd.

buçuk yıllık kesintiden sonra Macar sarayı ile Fuggerler arasında yeniden ilişki kurulur ve bakır ihracatının yolunu güvenlik altına almak için Árva kalesinin Augsburglularca Szapolyai'den satın alınması ciddi bir biçimde söz konusu olur¹⁶⁰. Yapılan planlar tuhaf sonuçlara yol açtı: Kral János'un yandaşlarından biri olan János Podmaniczky Árva kalesinin sahibi olan (ve ayrıca Gritti ile de ilişki içinde olan bir aileye bağlı olan) ve Yukarı Macaristan'ın başkomutanı Miklós Kosztka'yı yakaladı ve tutsak aldı¹⁶¹. Tuzağın kralın buyruğuyla hazırlandığı kuşkusuzdur: İki yüksek soylu arasındaki pazarlıkta János adına Jeromos Laski aracılık etmektedir ve Laski Fuggerlere de bağlı olarak çalışmaktadır: Fidyeye olarak *Kosztka'dan* Podmaniczky'nin para, *kralın ise Árva'yı alması* konusunda anlaşılır. (Laski ise ödül olarak ötekilerden de kötü bir üne sahip olan haydut şövalye László Csulai Móré'nin elinde olan ve kendisinin fethettiği saray kalesine el koyabilecekti¹⁶²).

Eğer Hazinekar Gritti'yi destekleyecek olsaydı bu Fuggerlerle yeniden başlayan diyaloga bir engel oluşturacaktı. Ancak bu tarihe gelindiğinde sonunda olan olmuş ve Dóczy'yi görevinden uzaklaştırma işinde başarıya ulaşılmıştı (her ne denli Gritti yandaşları ona bundan böyle de theseaurarius diyerek saygı göstermekte iseler de) ve provisorluğu da elinde bulunduran ardılı György Fráter şimdi artık buna göz yummuştu¹⁶³. Daha önce Dóczy'nin yaptığı vergi toplama işlerinde bundan böyle kralın yanı sıra rahibin (yani György Fráter'in - ç.n.) sesi duyulmaya başlar, hatta 1534 baharında artık her türlü yiyeceğin Tuna'nın batısına naklini yasaklayan olur¹⁶⁴. János valinin yeni bir adamını elde etmiştir.

¹⁶⁰ *Pölnitz*, 291. s. vd.; Fuggerler Gritti'nin ön plana çıkmasının sonucu olarak -her ne denli Pölnitz'in Buda'ya çağrıldığı konusunda bu sıralar hiç haberi olmasa da-, 1533 yılı boyunca Buda'ya çağrılacaklarını hesaba katmış olmalıdırlar (olayı *Acsády* 181. s. anıyor).

¹⁶¹ Podmanin'deki Podmaniczky ailesinin belgeliği II-III. (Imre Lukinich) Bpçste, 1939-1941 (Bundan böyle: Podmaniczky It.) III. XXII.s.

¹⁶² *Agy*. XLIII. s.; bkz. ayrıca Ep. Proc. II., N. 14; Fugger işiyle ilgili olarak bkz. *Pölnitz*, 291. s. vd.

¹⁶³ Martinuzzi hazinedar olarak ilk kez 9 Nisan 1534'te ortaya çıkar (Bp. Proc. II., N. 20). Museo Dóczy'yi 1534 yazında bile thesaurarius diye adlandırmaktadır. (*Museo*, 63. s.)

¹⁶⁴ (Ep. Proc. II. N. 20 (9 Nisan 1534). J. Dóczy'nin Bihar ili vergi toplayıcısı Benedek Bajoni'ye 3 Şubat 1533 ve 6 Haziran ve 26 Haziran'daki buyrukları: OL NMT 1533 yılı "Illésházy". Kralın benzeri genelgeleri: 12 Ocak 1533, 30 Mayıs 1534, 19 Haziran, 3 Eylül - tümü de OL Zichy cs. 4/1808, 1810 ve 822; György Fráter'in işlemlerinin izleri aynı yerde 4/1817, 1821, 1824.

Yurt içinde bunlar olurken kral Babıalı'ye karşı değişmeyen bir bağlılık göstermeye çabalıyordu: Parlak armağanlarla İstanbul'a gönderilen Werböczy ve Laski Tüklerden (Osmanlılardan) karşılık olarak güzel vaatler elde etmişti; Gritti'ye yazılmış olan mektuplar ise değişmeksizin bir mesenin (hami) ses tonunu taşımaktadır¹⁶⁵.

Szapolyai'nin valiye karşı sessiz başkaldırısı, Babıalı'den gelen giderek daha karmaşık haberler, Dóczy ve arkadaşlarının inatçı direnişi János'un grubundaki atmosferi olağanüstü gerginleştirmişti. Özellikle de rahatları yerinde olan beylerin bir bölümü kral-vali arasındaki yeni güç denemesinin gidişini öyle kuşkuyla karşılıyordu ki, Ferdinand'a katılmayı uygun buldu. Tamás Nádasdy anlaşılır bir biçimde bunu yapmıştı¹⁶⁶ ve Árva olayı dolayısıyla Kosztká kardeşlerle ve Ferdinand yandaşlarıyla birdenbire karşı karşıya gelmiş olan János Podmaniczky¹⁶⁷ de bunu yapmıştı ve János'tan, Gritti artık Macaristan'a doğru yola çıkmış olduğu için yardım umamazdı (Bunun üzerine yalnız kaldı ve Árva'yı ellerinde tutmak isteyen Kosztkalar da hızla onu örnek aldılar.)¹⁶⁸. Yalnızca bir iki kişinin uzaklaşmasıydı bu gerçi, ama neden olduğu yitimler hesaba katılacak boyuttadır. Nádasdy Máramaros tuz ocaklarını ve Huszt'u yanı sıra götürmüştü, iki düşman aile ise o zamana dek büyük ölçüde János'un tarafına ait olan Kuzey Macaristan maden bölgesini¹⁶⁹. Szapolyai 1530 Noeli kutlamalarında attığı umutsuz adımının karşılığı olarak bu yüksek bedeli ödemişti.

*

Belirsizliğe 1534 yazında şu haberin ulaşması son vermiş olmalıdır: Gubernator sınırlara yaklaşmaktadır. Yine de İtalyan'ın Türk (Osmanlı) yardımcı birlikleriyle birlikte geldiği haberiyle birlikte onun aslında Babıalı'nin gözünden artık düştüğü haberinin neredeyse aynı anda duyulmasıyla kargaşa daha çok arttı¹⁷⁰. Şimdiye dek Gritti'nin çalışmalarının etkisinin en

¹⁶⁵ Kretschmayr, 100. s. ve hazırlamakta olduğum çalışma. Buna örnek olarak: *Kretschmayr*, 118. s.

¹⁶⁶ Nádasdy daha 1533 sonunda Tamás Zalaházy ile ilişki içindeydi (Ep. Proc. II., N. 17), ve 1534 Ağustosunun 6'sında karşı tarafla kesin olarak anlaşmıştı (aynı yer: II. N. 23). Kral János onu geri çevirmeye boş yere uğraşmıştı (Aynı yer II., N. 24 ve EK Coll. Prayana. Tom. XV., I. s. recto).

¹⁶⁷ Podmaniczky It. III., XXXVI: s.

¹⁶⁸ Agy. XXI. s.

¹⁶⁹ 1535'te artık Yukarı Macaristan maden bölgesine ve tüm bölgeye Ferdinand egemendir, bkz. *Pölnitz*, 692/188. not, Huszt ve Máramaros için bkz. EK. Coll. Prayana, Tom. XV., I. s. recto ve Ep. Proc. II. N. 27.

¹⁷⁰ *Kretschmayr*, 106. s. ve yukarıya bkz.

çok duyumsandığı ve burayı aşarak Buda'ya ulaşmak istediği Erdel' de beyler ve halk onun geçişini engellemek üzere silahlanmaya başladı¹⁷¹.

Pek de istekli istekli beklenmeyen konuk Máramaros tuz kontluğunu vermeyi düşündüğü küçük oğlu Peter ile 7 Ağustos 1534'te Brasso eteklerine geldi. İsmen Eğri Piskoposu olan büyük oğlu Antal ile Dóczy, Batthyány ve Perusics birkaç yüz atıyla burada onu bekliyordu; bir iki gün sonra ise olaşılıkla Kral János'un görevlendirmesi sonucu Statileo ve Yüzbaşı Gotthárd Kun ve bir de belli ki Ferdinand'ın buyruğuyla István Majláth karargaha ulaştılar. Bunlar arasından adı en son geçen üç kişi daha çok Venediklinin ne niyette olduğunu soruşturmak istiyordu, kendiliğinden hiç kimse gelmemişti: Nefret edilen yabancı ile karşılaşmaktan herkes kaçınıyordu¹⁷².

Valinin planları konusunda havada dolaşan dehşet verici haberleri kısa süre sonra kanlı gerçeklik de doğruladı. Gritti'nin ilk işi Orbán Batthyány'yi en tehlikeli düşmanı diye bildiği Imre Czibak'ı yakalamakla görevlendirmek oldu¹⁷³. Batthyány 10 Ağustosta akşam gizlice piskoposa ve birliğine saldırdı ve gece çarpışmasında Czibak'ı ve adamlarını (savlandığına göre Dóczy'nin verdiği akılla) kılıçtan geçirdi. Öldürülen kişinin kellesini Venediklinin tam o sırada Kun ve Majláth ile görüştüğü Brasso'ya götürdüler; bu kanlı görüntü üzerine iki bey şaşkınlığa kapılarak valinin karargahından kaçıp gittiler¹⁷⁴.

İster bilgisi dahilinde, ister dışında olsun bu olay için herkes sorumlu olarak ilk başta Gritti'yi görüyordu. Zaten popüler biri olan Czibak'ın ölümü bardağı taşıran son damla olmuştu. Kaynaşan Erdel birkaç gün içinde cinayeti işleyen kişiye karşı sefer açtı. Vali örgütlenenleri pek önemsememişti¹⁷⁵, oysa sonraki günler, Macar sınıflar toplununun canlılığını belki de en iyi biçimde nispeten rahat bir konumda olan Erdel'de koruduğunu gösterdi. Önemsememek böylece belirleyici sonu getirdi. İtalyan küçük ordusuyla

¹⁷¹ *Museo*, 64 s. vd.; ve Ep. Proc. II., N. 20. Tranquillus'un andığı suikast girişiminden neredeyse hiç söz edilmiyordu.

¹⁷² *Della Valle*, 37. s. vd. *Museo*, 66. s.; karşı: *Kretschmayr*, 122. s.

¹⁷³ Ashında yalnızca yakalamak söz konusu olduğunu *Museo, della Valle* ve *Szerémi* aynı biçimde savlamaktadırlar. Ama Gritti Czibak'a della Valle'nin savladığı gibi Vajdahunyad dolaşısıyla saldırmamıştı, çünkü bu iş yıllar öncesinin işi idi (bkz. Acta Tomiciana XII. N. 343).

¹⁷⁴ *Della Valle*, 38. s. vd.; *Museo*, 66. s.; *Szerémi*, XCV.

¹⁷⁵ *Kretschmayr*, 127. s. vd.

gözü pek bir biçimde Meggyes'e doğru ilerledi, burada bir meclis toplamak istiyordu, ama buraya yalnızca hileyle varabilmişti ve kent halkı böyleyken bile kentin bir bölümünde karşılarında bir barikat oluşturmuştu (27 Ağustos). Daha öteye gitmek artık olanaksızdı, çünkü orada artık Statileo' nun ve Czibak'ın yeğeni Miklós Patócsy'nin kanlı kılıçla toplanmış isyancıları Gyulafehérvár ve Várad'a doğru giden yolu kesmişlerdi. Gritti her yerde hazır bulunan Laski'yi, Türklerden (Osmanlılardan) ve János'tan yardım istemek üzere Buda'ya koşturdu, ama bunun sonucu konusunda bir haber gelmeden önce Patócsy'nin askerleri Meggyes'i kuşattı ve kısa bir süre sonra kuşatanlara Gotthárd Kun, Majlath (o zamana dek Ferdinand'a bağlı olan), Ferenc Kendy ve daha sonra da savlandığına göre Nádasdy'nin askerleri de katıldı ve yörede Athinai de çıktı ortaya. Moldova voyvodasının gelmesiyle kuşatanlar artık on binlerle sayılıyordu ve aralarında János yandaşı Brassó kentinin ve Habsburg yandaşı Nagyszeben kentinin ücretli askerleri de vardı¹⁷⁶.

Yardım ise hiçbir yerden gelmedi. Laski Buda'da sert bir kabul gördü, birkaç gün içinde kendisini zindanda buldu¹⁷⁷. Serüven dolu bir yaşam sürdüren Lehlinin yakalanması şaşırıcı olmamıştı: Poznań'dan beri iki taraflı çalışmalarını Fugger-görüşmeleri sırasında ayrılmaya açıkça hazırlanarak doruğa çıkarmıştı; bunun dışında Gritti ile sürdürülen oyunla ilgili olarak çok şey biliyordu; ve son olarak da Kral János'a 95.000 forint kredi vermişti¹⁷⁸. Buna karşılık, içinde bulunulan anda bu tutuklama gubernatorun ricasının reddiyle aynı anlama geliyordu. Szapolyai Gritti'ye kendisinin yardım edeceğini söyleyerek Buda'daki Türklere (Osmanlılara) kalmalarını buyurdu ve ondan sonra bin atıyla Várad'a dek gidip orada durdu. Görmüş olduğumuz gibi onun İtalyan'dan kurtulmayı arzulaması için yeterince nedeni vardı -yalnızca birkaç hafta önce tekrar tekrar mektup yazarak sultandan onun geri çağrılmasını istemişti¹⁷⁹-, bunlara şimdi bir de sefere çıkmış olan kendi adamlarını, eğer kuşatanlara yardım etmek için seğirtecek olursa kendisine karşı yöneltmek olasılığı da eklenmişti. Ama ne olursa olsun İtalyan'ın kişiliğinde hala Babiali'nin bir görevlisine saygı göstermesi ge-

¹⁷⁶ Aynı yer.; ayrıca Nádasdy'ye Contarini'nin Viyana'dan yazdığı rapor, Magyar Történelmi Társ. III., 97. s.

¹⁷⁷ *Kretschmayr*, 128. s.

¹⁷⁸ *Fraknói*: Werböczy, 286. s.; Laski'nin kredileri için bkz. *Pölnitz*, 299.s.

¹⁷⁹ *Kretschmayr*, 128. s.

rekiyordu; bu durumda da kıpırdamamaya karar verdi. Bununla valinin yazgısını mühürlediğini biliyordu, ama sorumluluğun kendisine yüklenmeye-ceğini ummak olanağı da vardı.

Erdel'de ise kazanan aşırı güç oldu. Yavaş yavaş herkesin ihanet ettiği Gritti kuşatanların eline geçti ve János Dóczy ile birlikte son büyük yanlışlarının cezasını yaşamıyla ödedi. Türk (Osmanlı) askerlerini Moldovalılar kılıçtan geçirdi, Macar tutsaklar ise kısa süre sonra özgürlüklerine kavuştular¹⁸⁰.

*

Meggyes dramıyla Gritti-epizodu sona ermiş olmuyordu: Babıali bir süre János'u ve sarayını ölüm olayını inceleyerek diken üstünde tuttu, ama dalgalar kısa sürede yatıştı ve (Sadrazam) İbrahim'in idamıyla birlikte kesin olarak gündemden düştü¹⁸¹. Kral ve ondan daha talihli adamları yüz binlerce forinti bulan borçlarını kimseye ödemedi. Hatta Meggyes ganimeti de ellerinde kaldı¹⁸². Bu parasal yükün ortadan kalkması György Fráter'in hazinenin dengesini çok kısa zamanda sağlamasına yol açtı. Ferdinand'ın bu cinayet bahanesiyle sultanın ülkeyi kendisine vermesi gerektiği konusundaki şaşkıncu saflıktaki çabası ise¹⁸³ topu topu modus vivendi'nin (iki tarafı da memnun eden çözüm - ç.n.) ortaya çıkışını birkaç yıl ertelemek gibi bir sonuç verdi.

Buna karşılık iki işin aynı biçimde sonunu getirmişti valinin ölümü. 1529'dan beri sürdürülen kayıtsız koşulsuz Türk (Osmanlı) dostu politikanın sonu anlamına geliyordu bu, üstelik de 1532'den beri arzulanan uzaklaşmayı ve başka bir yönde ilişki aramayı düpedüz yaşamsal bir gereksinmeye dönüştürmüştü. Öte yanda tüm bunlar Macaristan'ın birliğini amaçlayan -her ne denli serüvensel bir girişim olsa da-, sonuncu girişimin de sonu anlamına geliyordu. Gritti trajedisinin verdiği en büyük ders bu olmalıdır. Macar devletinin bunalımı onu yükseltmişti, ayaklarını bastığı toprağı ise bu bunalımın özünü anlayamadığında yitirmişti: Közeg'den Macaristan'ın iki gücün arasına sıkıştığını anlamıştı, ama iki gücün ülkenin birer köşesinden kesin olarak adımını içeriye attığının artık ayırımına varamamıştı. Tüm ül-

¹⁸⁰ Szerémi, XCVI.

¹⁸¹ Kretschmayr, 140. s. vd.; Bárdossy, 162. s. vd.

¹⁸² Kretschmayr, alıntı yapılan yer.

¹⁸³ Bárdossy, 162 s. vd.

keyi elde etmek istemişti: Aşırı büyük amaç kuşkulu araçlar gerektiriyordu, bu araçlar ise onu, öfkelenmiş olan Macar soylularının -soylular nefret edilen serüvencinin belki de özellikle şimdi kendileri için de yararlı planlar yaptığını sezememişti-, kendisine karşı el ele tutuştuğu bir sırada Babiali'nin etkili desteğinden yoksun bırakmışlardı. Aslında iyi bir temele sahip duvarlara aşırı yük bindirildi: Yapı çöktü, hem de yaratıcısını altına alarak çöktü.

